

ЛЮДИНА

ЧЕРОНОТ КАЛИНИ

E. КОЗАК.

1 9 3 0

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата 13.— зол.
 Піврічна 7.— »
 Квартальна « 3.50 »
 для членів «Червоної Калини» 3.— »
 ціна поодинокого числа 1.20 »
 Для заграниці 2 \$ річно.

За кордоном можна дістати «Літопис Червоної Калини»: В Сполучених Держ. Північної Америки The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa, USA. / В Канаді The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man, P. O. Box 2121 / В Румунії Dmytro Herodot, Bucarest, IV. Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій 8 зл. 4 зл.
Федір Дутко: Глум. Оповідання, ст. 52 1.20 « 60 «
Д. Дорошенко: Мої спомини про давнє минуле. Частина I-IV. 8.40 « 4.20 «
Богдан Лепкий: Слота. Поезії 90 « 45 «
От так собі. Мініятури, стор. 129. 1.50 « 75 «
За Золотоверхий Київ. Бої на вулицях Києва. При Центральній Раді Сторін 32 60 « 30 «
Левко Лепкий: Сон Івасика. Сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком. Сторін 24 50 « 25 «
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . . . 1.50 « 75 «
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84 3.25 « 1.70 «
Халіда Едіб: Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . . 4.50 « 2.25 «
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104 1.50 « 75 «
Микола Голубець: Львів. Сторін 179 3.— « 1.50 «
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267 4.50 « 2.25 «
Роман Купчинський: Заметіль. Трильоґія зі стрілецького життя.
 I. Курилася доріженька Стор. 208 4.— « 2.— «
 II. Перед навалюю. Сторін 192 . . . 4.— « 2.— «

Федір Дутко: В Заграві. — Трильоґія з визвольних змагань на Україні
 I. Чорторий. Сторін 192 3.50 « 1.75 «
 II. Квіти і кров. Сторін 192 4.— « 2.— «
 III. На Згарищах 4.— « 2.— «
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції.
 I. Частина. Сторін 180 3.50 « 1.75 «
 II. Частина. Сторін. 180 3.50 « 1.75 «
 III. Частина. 3.50 « 1.75 «
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість 17 арк. друку . 5.— « 2.50 «
Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УАГ. на підставі записок та власних переживань)
 I. Частина 4.— « 2.— «
 II. Частина 4.— « 2.— «
 III. Частина 4.— « 2.— «
 IV. Частина 4.— « 2.— «
 V. Частина 4.— « 2.— «
Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоєнного життя 3.50 « 1.75 «
Володимир Лопушанський: Перемога. — повість з визвольної війни.
 I. Частина 3.— « 1.50 «
 II. Частина 3.— « 1.50 «
Максим Брилинський: Хресний вогонь.
 Воєнні нариси 3.50 « 1.75 «
 Календарик-термінар зі стемплевими приписами 90 « 45 «
 Кишенковий календарик 30 « 15 «

НОВОСТИ!

Появилися накладом «ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ»

НОВОСТИ!

Богдан Лепкий: „ЗІРКА“ (повість з повоєнного життя). Це найновіший твір автора історичної трильоґії «Мазепа» — написана легко й цікаво, призначена для найширших кругів читачів, подібно як і повість «Сотниківна», якої наклад вже давно вичерпаний.

Федір Дутко: „НА ЗГАРИЩАХ“ Продовження трильоґії «В Заграві», дві перші частини цього роману «Чорторий» та «Квіти і кров». Третій том, а саме «НА ЗГАРИЩАХ» це справжня літературна рідкість. Незвичайно цікавий зміст, викінченість та щира безпосередність надають цій повісті багато примани та мусять прикувати увагу і найвибагливішого читача.

М. Брилинський: „ХРЕСНИЙ ВОГОНЬ“ Ці воєнні нариси написані автором, що брав участь у численних походах та боях світової і визвольної війни. мають крім історичної своєї вартости ще й вартість літературну, з окрема дуже цікавий спосіб змальовання всіх цих подій у формі коротких оповідань, що вяжуться в одну цілість, охоплюючи довгий протяг часу великої хуртовини 1919—1920 року.

ген. В. Петрів: „СПОМИНИ“ III. ЧАСТИНА. Спомини ген. Петрова, які в тому томі охоплюють останні часи Центральної Ради, кримський похід та події на Лівобережжю, написані легко, цікаво й кольористично так, що читається їх як найкращу повість.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

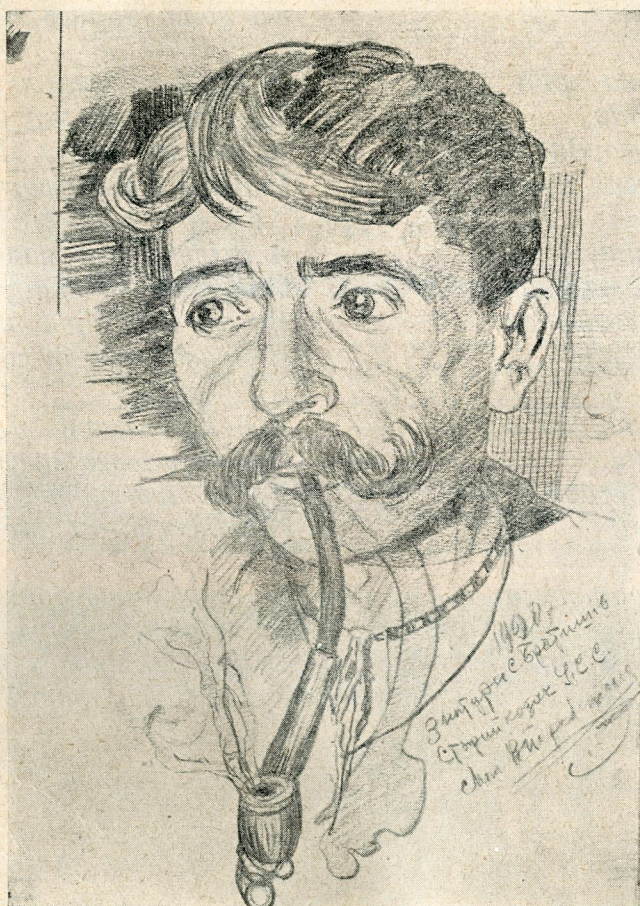
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 3. *

БЕРЕЗЕНЬ

* 1930

„Стара война“ — У.С.С. з села Братишева
Рис. В. Перебийноса Ор. у збір. Музею Н. Т. Ш. у Львові

Емігрантам

Не поклонявся я нікому,
І не поклонюся во вік;
Бо на землі, на світі цьому
Марний усякий чоловік.

Лише про вас коли думаю,
Коли вас бачу в чужині,
Вам, вигнанцям зі свого краю
Я клонюся у тишині.

О, скільки літ Марком Проклятим
Скитаєтесь по всіх краях?
Ані сімі, ні дому, хати
Не знаючи в чужих кутах.

В батьківщині татарська орда
Катує вам сестер, братів,
А тут за вами лиш погорда
З чужих сердець, з чужих кутів.

Голодні дні і ніч безсонна,
І хліб жебрацький, хліб чужий
І без хреста в сумних кольонах
Сумні могили здовж межі.

Ваш кожний день мов чорний ворон,
Що сумно кряче, летючи.
Журба і біль глядять суворо
До ваших віч немов сичі.

Вялить вас, хилить чорна туга,
Як спека зірвані квітки:
„Чи ще побачу батька, друга?
Де зложу втомлені кістки? —

„Мій волос в чужині посівів,
Син виріс десь у вітчизні;
Як верну я у рідний Київ,
Пізнає батька він, чи ні?

І тільки спогад серце гріє,
Лише надія: „Верну знов“.
В самотню ніч крилата мрія:
„Ще підніmemo хоругов“.

І тільки спогад квітом вишні
Паде на сірий, скорбний шлях:
„Літ тому десять (О, Всевишній!)
За волю бились ми в степах“.

„Гей, була січа люта, славна!
Ще згадує її мій син;
Жінки як давно Ярославна,
Ридають нас ждучи з чужин“.

А скільки раз манив вас ворог,
Обіцював за зраду дар?
Ви ж досі вірні під прапором,
З яким лишили свій вівтар.

Хоч Ефіяльтів міліони
Продались за насущний хліб,
То ви про рідні Маратони
Несете спогад аж у гріб.

Ви лиш тризубові святому
Клонились, не чужим богам,
Тому не клонюсь я нікому,
Та низько клонюсь нині — вам!—

Прага 1929.

Стрілецькі Громади в Америці

Написав *Лев Ясінчук*

Нема в Америці свідомого Українця, який не належав би до якоїсь організації. Це не станові товариства, але такі, що мають на меті зібрати в одно тіло всі розпорошені живі сили тої частинки українського народу, яку несприятливі буруни занесли поза океан. У них плекається національно-громадська думка. Всі вони державно творчі, бо ніяких „угодових“ організацій там нема, дарма, що нераз з ріжних вузь-

ких мотивів одна одній це або те підсуває. Це вже виходить з нашої вродженої підзорливої вдачі. Одною з наймолодших американських організацій (у Злучених Державах і Канаді) є українські „Стрілецькі Громади“. Молоді вони тому, бо загалом недавні це часи, в яких повстало рідне стрілецтво.

Коли по катастрофі У.Г.А. розсипалися українські землі, попадаючи в ріжні займанщини, тоді деяким, що

Обі знімки представляють маніфестаційний похід Українців в Нью-Йорку. В поході брало участь понад 5.000 Українців. На чолі походу бувші вояки У.Г.А. в одностроях демократичного Т-ва „Січ“.

відсталися з чотирикутника смерті, пощастило по-пасти аж в Америку. Опинилися так, недавно високо активні одиниці серед найрізніших життєвих умов, причому в живій уяві носили спогади недавнього рухливого, творчого життя. Занадто багато вложили вони труду й сили в те життя, щоби можна було легко визбутися споминів про нього. Занадто високу ціну заплатив нарід за досвід на будуче, щоби він мав право розбритися в небутті. Тому за почином сотника У.Г.А., а тепер урядовця в американському банку у Філядельфії-Па, д-ра Володимира Галана, завязалася „Стрілецька Громада“ зразу у Філядельфії, а відтак і по інших містах з метою об'єднати всіх молодих ветеранів українського війська, які знаходяться на американському континенті, плекання стрілецької традиції, товариського життя між братією та забезпечення чи поміч інвалідам У.Г.А. та їх родинам. В миру зростає й скріплення організації ширшає мета. Тепер уже є поважна думка створити „Український Військовий Союз“, який об'єднувавби організації бувшої У.Г.А. у всіх краях, в яких вони існують. Такий Союз мавби вже ширші завдання, а саме: підготовку для стрічі майбутніх подій та заступати українських ветеранів на міжнародних з'їздах.

В організації гуртуються б. військові без різниці військового степеня. Деякі гуртки мають членів і невійськових. Це молодь, яка сприяє програми й цілям Стрілецьких Громад. З малих початків зросла Укр. Стрілецька Громада до поважної організації, сьогодні званої не тільки в Америці, але й в Європі, де живуть Українці. В липні 1929 р. було в Злучених Державах сім гуртків, а то Філядельфія, Нью-Йорк, Скрентон, Питсбург, Блумфільд, Шікаго й Дітройт. Одні з них більше, а другі менше діяльні. Найменше діяльні були гуртки в Питсбургу й Блумфілді. У Канаді були Стрілецькі Громади у Вінніпегу, Саскатуні, Едмонтоні, Форт Віліям і Монреалі. Стрілецькі Громади ще не об'єднані, хоч філядельфійський гурток, який силою факту уходив немов за центрлю, мав з деякими гуртками в Злучених Державах (Шікаго, Нью-Йорк, Скрентон), а навіть у Канаді (через Стрілецьку Громаду у Вінніпегу) доволі живий і тісний зв'язок. Очевидно, що наслідки такої співпраці показали хосенними. Тому йде праця в напрямі їх скріплення в будучині. Крім цього американська Стрілецька Громада удержує живий зв'язок зі „Союзом Старшин“ та „Українською Стрілецькою Громадою“ в Німеччині, яка видає свій неперіодичний журнал „Військовий Вістник“, дальше з „Товариством Вояків Армії У.Н.Р.“ у Франції (Париж), яка видає неперіодичний журнал „Військова Справа“ та з військовими організаціями в Ч.С.Р.

По за акцією в напрямі як найтіснішого об'єднання наразі поодиноких членів найважливішою справою Стр. Громади було обезпечення інвалідів. Йде про це, щоби інваліди могли мати забезпечення у виді постійної допомоги, а найтяжче ранені й без рідні, щоби могли бути приміщені в домі інвалідів У.Г.А. По порозумінні з канадійськими відділами встановлено листопад місяцем збірки для інвалідів. Ці заходи мали додатний вислід. В Америці по кінець квітня 1929 р. мала на ту ціль Стр. Громада 455.75 дол., а в Канаді до 1929 р. суму 3.500 дол., а — як це пише мені в листі з 21 січня 1930 р. голова Стр. Громади в Саскатуні — за 1929 р. понад 2.000 дол. Він пише, що незабаром одержить Укр. Т-во Доп. Інвалідам коло 5.000 дол. з Канади. Деякі зі Стр. Громад зложили поваж-

ніщі датки для „Рідної Школи“ в Галичині (Філядельфія, Едмонтон, Вінніпег) та обіцяли постійну увагу тій установі.

Чи канадійські Стр. Громади активніші, що зібрани більше грошей на забезпечення інвалідів У.Г.А.?

Як у кожній організації, так і в цій вислід залежить від одиниць. Вправді Канада має дуже ширі й рухливі одиниці, які уважають свою діяльність старшинською честю, (як Васишин, Топольницький у Вінніпегу, Вол. Коссар, Зелений, Бубнюк, оба Рурики, д-р Гуляй у Саскатуні, П. Глібчук у Монреалі), але не менше ширі й активні є в Злучених Державах (д-р Галан, Дубас, д-р Ом. Тарнавський, Д. Галичін, М. Ляхович, Я. Чиж, д-р Л. Мишуга, О. Луцкейко, С. Куропась). Причина високої різниці в зібраній сумі лежить у недостатці політичної централі в Канаді, яка об'єднувалаби збірки на всі народні потреби, як це н. пр. робить „Об'єднання“ в Злучених Державах. Через те в Канаді кожна організація чи навіть особа може кидати поклики до збірок на таку ціль, яку уважає хосенною, а в Злучених Державах це не піде. Під тим оглядом існує навіть ніжненький дісонанс між Стр. Громадами а „Об'єднанням“. Стрілецька Громада хотілаб вилучити з діяльності „Об'єднання“ все те, що має зв'язок з визвольною війною. „Об'єднання“ в інтересі власному та загальному народньому уважає, що не може до цього допустити*). На ділі — зі Злучених Держав віддано більшу суму на удержання та дім інвалідів, як з Канади.

Крім пропаганди за допомогою інвалідам вислала філядельфійська Стр. Громада 160 дол. до Верховної Пластової Команди на висилку 16 дітей сиріт по поляглих У.Г.А. до літніх пластових таборів. Зорганізовано бюро інформацій для заграниці для справ політичних протиукраїнських процесів та посередництва в розповсюдженні краєвих видавництв. На меті, оснування українського відділу при одному з музеїв у Злучених Державах та зразкової бібліотеки, що обчислено на 5.000 дол. видатку.

Члени Стр. Громади по образуванні це покінчені студенти, або інтелігентні робітники. Здавалосьби, що з огляду на пієтизм американської еміграції до визвольних змагань народу, Стр. Громада повинна мати велику повагу, ба навіть послух. Одначе так не є. Чому? Бо з одного боку її завдання входять у сферу інших організацій (з політичним напрямком), по друге члени Стр. Громад стоять осторонь від заєдно актуальної, хоч уже дещо злагідненої церковної боротьби (т. зв. церковного файту, головно між гр. католиками та автокефальними Українцями), а це уважають оба ці противники за неможливе та шкідливе. Примішавши до цього ще й дивовижні в нашому понятті погляди деяких наших емігрантів, які криво дивляться на це**),

*) В 1928 р., коли я вів у Злуч. Державах Делегатуру „Рідної Школи“, я мало що не попав у тихе — скажу — суперництво, яке існує між філядельфійською Стр. Громадою та „Об'єднанням“. Іменно Стр. Громада прислала мені десь до Питсбурга свою відозву з нагоди 1. листопада, з домаганням підписати її за Делегатуру „Р. Ш.“, бо її підписали вже всі організації Америки. Я очевидно мусів відказатися від тої честі мотивуючи, що я не репрезентую американської організації, тільки старо-краєву. Тим чином я виминув можливість конфлікту між Делегатурою а тими організаціями, що не йшли зовсім під команду Стрілецької Громади.

**) Деякі емігранти клять собі з тих інтелігентів, що працюють фізично, ба й пишуть до газети і газета це містить: до брий він — кажуть — інтелігент, коли вже кілька років в Америці й мусить робити в „шапі“ чи на „факторі“, себто в робітні чи на фабриці. Дарма, що В. Коссар каже, що він фарми не

якщо інтелігент працює фізично, то буде ясно, що становище Стр. Громади не таке дуже легке. І, коли вони щонебудь зроблять у себе для народу, то тільки великими вкладами молодої енергії.

В червні 1929 р. я мав нагоду стрінутися не з самотніми членами, але зі згуртованою Стр. Грома-

дишуть, бо любить природу й живе життя, що Ляхович прямо студіює для будучности фабрику меблів, що Глібчук чується так само добре й свobodно при прасованні убрань, як інженір Куропась при продажі „газоліни“ до авт.

дою. Було це з нагоди стрілецького вечора у Філядельфії. Там були зібрані всі напрямки: від гетьманців до самостійників; були католики, православні і пресбітеріянці; „Обеднанці“ й „Оборонці“, ті, що зі собою приятелюють і ті, які йшли проти себе мало не на ножі. Це знак, що десь глибоко в душах вкоринилася любов та пошана до українського вояка, до його діла. В цьому саме значіння й будучність „Стрілецької Громади“.

Повстанчий відділ брацлавського повіту

Написав Василь Бачинський, б. сотник У.Г.А.

Містечко Немирів на Великій Україні, яке зимою 1919/20 р. уявляло собою один табір тифу та смерті, змінило з весною свій вигляд. На лицах старшин та стрільців У. Г. А., яких оминула люта смерть, малувались нові надії, нові сподівання...

Та сталось інакше. За кілька місяців прийшов сумний кінець Галицької Армії.

Більше як двіста стрільців та старшин було в самому містечку та найближчій околиці. Їх усіх, як здоровців, мав я відсилати по наказу Начальної Команди Ч. У. Г. А. до збірної станиці у Винницю. Та ні я самий, ні старшини та стрільці, не мали ніякої охоти сповняти большевицьких приказів, тимбільше, що нас доходили вiсти, що большевики пішли завзятим походом проти усього, що було національне та українське в частинах У. Г. А. Кожний з нас думав тільки про те, щоби діждатись хвилі, яка зєдналаби Галицьку Армію, а тоді йти даліше слідами стрілецької слави.

В околицях Немирова — Брацлава — Уманя організувались повстанчі відділи отаманів: Голуба, Волинця, Лисогора та других. Повстанці були у сталому звязку з нами, та часто відбували з нами спільні наради в Немирові, або в котромусь поблизькому селі. Наше обопільне відношення було щире, бо повстанці й ми знали аж надто добре, що злука У. Г. А. з большевиками, це була тільки хвилива конечність, це був тільки вислід безвихідного положення Галицької Армії на провесні 1920 р.

В самому Немирові стояв залогою невеличкий большевицький відділ, який, доповнений місцевою міліцією, мав берегти ладу та порядку в містечку та околиці та бути охороною большевицької влади. Командантом большевицької залого, а рівночасно командантом міста, був якийсь Орловський, корінний Москаль. Відношення большевиків до нас Галичан було дуже прихильне, та воно випливало тільки з положення, яке витворилось в Немирові, а не з якихсь інших причин. Большевики хоч нехоч мусіли нас респектувати, бо ми були чисельно сильніші, за нами було усе населення і ми могли большевиків кожної хвилі вирізати. І хоч нераз виринали між палкішими такі думки, та з огляду на інші частини, на такий крок не могли рішитися.

За це повстанці мали вільну руку і в порозумінні з нами кілька разів напали на Немирів. Забирали комісарів, ріжних «спеців» та зброю, а другого дня ранком гойдались уже комісарі та «специ» на придо-

рожних деревах. Повстанці були карні і ні разу ніхто з мешканців містечка не поніс ніякої кривди.

Після одного такого нападу на Немирів та після того, як повстанці розстріляли чи повісили большевицьких комісарів Фаддеева та Петрова, прислали большевики з Винниці цілий д. брє узброєний курінь під команду якогось Качковського. Цей большевицький курінь мав хоронити містечко, зглядно большевиків від повстанчих нападів, а самих повстанців зліквідувати.

Та ні самі большевики, ні ми, ні ніхто в Немирові, не сподівались цього, що скоїлось з большевицьким курінем, на який большевицька команда у Винниці покладала великі надії.

Стрільці, з яких складався большевицький курінь, це були у великій більшості Українці. Лиш командний склад був московсько-жидівський.

Стрільці з цього куріня з самого початку заприязнилися з Галичанами, а наші старшини вели зручно між стрільцями большевицького куріня освідомлюючи національну роботу. Найбільш діяльним в цьому напрямі був пор. Олекса Яворський. Він допровадив в короткому часі до цього, що цілий большевицький курінь перейшов на його сторону та віддав себе під його команду. Бувшого команданта большевицького куріня Качковського увязнено.

Враз з Качковським увязнено славу на немирівському ґрунті большевичку Настю, однак обоє вони вспіли втечи, перекупивши грубими грішми варту, яка їх берегла.

Втеча Качковського та Насті примусила курінь і пор. Яворського повзати рішучий крок, тимбільше, що по всякій правдоподібности втікачі подались до Винниці, відки могла кожної хвилі наспіти підмога.

Курінь під проводом пор. Яворського подався на схід та в короткому часі добився без ніяких втрат до отамана Тютюника, який воював з большевиками в Херсонщині.

Після цієї події почали большевики дивитись дуже кривим оком на Галичан. Большевицьку залого в містечку скріплено більш надійними та карними відділами.

Тимчасом селянський «бездротний телеграф» та повстанчі розвідчики приносили щораз то нові вiсти, які вказували, що большевицький відступ за плечима. У Винниці Галичани збройно виступили проти большевиків, діяльність повстанців змагалась.

Одної ночі большевицька залога утікла крадьки з Немирова. Ми уже довідалися про наступ, який повели війська У. Н. Р. в спілці з Поляками. Для нас, що ще добре тямилі перехід через Збруч, стало незрозумілим, яка це спілка, і що станеться з нами, як до Немирова прийдуть польські військові частини. Ми знали, що Винницю заняли уже війська У. Н. Р. та Поляки. Ми мусіли подумати, що нам робити на випадок, як до Немирова увійдуть польські війська. Зійшлися старшини та рухливіші стрільці, прибув і повстанчий отаман Голуб. Ми рішили утворити зі старшин та стрільців У. Г. А. повстанчий відділ брацлавського повіту.

До двох днів наш новоутворений відділ числив около двіста людей, вповні озброєних, з невеличким обозом та полевою кухнею. Цілий відділ враз з командою заквартирувався у палаті кн. Щербатової, а на пала і маячів великий жовто-блакитний прапор.

Ми з нетерпеливістю та невпевністю очікували приходу польських військових частин (ми знали, що в напрямі Немирова ідуть тільки самі польські війська, без військових частин У.Н.Р.). Я і четар К. поїхали в напрямі Винниці, і в містечку Вороновиці стрінули перші польські кінні стежі. Ми наочно переконалися, що поголоски про спілку У.Н.Р. з Поляками правдиві. Чим скорше повернули ми до Немирова та поділилися цим, що бачили, і нашими вражіннями з повстанчим відділом. Другого дня увійшли до Немирова перші польські частини, які входили в склад п'ятої польської дивізії.

Польська військова влада мабуть вперше стрінулася із зорганізованим повстанчим відділом. В перших днях свого побуту в Немирові захувалися Поляки так, якби нас на світі не було.

В тім часі начальник нашого повстанчого відділу от. Голуб виїхав враз з кількома старшинами до Винниці, щоби там, в місці осідку влади У. Н. Р., розвідати про військову та політичну ситуацію. Обов'язки начальника відділу сповняв тоді я, в заступстві не-присутнього от. Голуба. І в цьому то часі прийшов до команди нашого відділу польський сотник та просив, щоби командант повстанчого відділу прийшов до команди дивізії.

Я враз з одним із старшин пішов до команди дивізії, де генерал Є. прийняв нас дуже чемно та ввічливо. В часі нашої розмови спитав мене генерал, скільки людей числить наш відділ? Я відповів йому, що нас в містечку тільки двіста, та це лиш наш штаб, бо в дійсності числить наш повстанчий відділ около дві тисячі людей, та всі вони заквартировані в поблизьких селах та хуторах.

Певне, що генерал сподівався усього, тільки не такої відповіді. Ще більше ввічливо попрощав нас та побажав якнайкращих успіхів у боротьбі з большевиками.

Цього самого дня повернув з Винниці от. Голуб. Вісти, які він привіз, розвіяли наші надії, та щоби більше, лягли тяжким каменем на наші стрілецькі серця.

Роззброєння полків У.Г.А. дали нам сотий раз доказ, що всякі злуки та орієнтації на чужу підмогу — це наша загибель.

Наш повстанчий відділ оставав і надалі в Немирові.

Розвідка польського дивізійного штабу вислідила докладно, що повстанчий відділ брацлавського повіту, це самі Галичани, старшини та стрільці У. Г. А., а лиш незначна частина це Наддніпрянці. І таке звідомлення

пішло певно і до Винниці, бо відтам дістали ми вкоротці приказ з міністерства військових справ У. Н. Р. відійти до групи ген. Удовиченка, який над Дністром воював з большевиками. Та повстанчий відділ цього приказу не сповнив, і ми остали і надалі в Немирові, організували концерти та театральні вистави.

Одної неділі майже усі старшини та стрільці повстанчого відділу були в парку кн. Щербатової, бо там саме відбувався фестин, який устроював наш відділ. Нараз побачили ми дивну картину. Кругом парку йшли польські військові відділи в розстрільній, яка перстеном замикала парк. Ми зразу зрозуміли їх ціль. Усіх старшин та стрільців У. Г. А. арештовано, себто цілий майже повстанчий відділ. Всіх нас поміщено в громадським уряді, а другого дня в дставлено нас підводами до Винниці та приміщено нас в кримських казармах. Біля дверей чотирьох польських стрільців з найженими багнетами.

Крізь вікна бачили ми ще непорослі могилки наших товаришів. Виросли вони перед кількома місяцями, тоді, як лютий тиф десяткував нашу армію.

Таке положення почало нам докучати, а щоби більше, ми могли надіятись, що кожної хвили переvezуть нас на Домбе чи Тухолі.

Ми постановили, щоби кількох старшин удалося до міністра військових справ У. Н. Р. Сальського та виклопотало у нього, щоби нас усіх негайно звільнили, та щоби кожний з нас міг вступити до військових частин У. Н. Р. І дійсно кількох старшин, а між ними і я дістали дозвіл від польської команди удатися до міністра Сальського. Та нажалі ми не добились нічого певного і огірчені вернули в казарми. Не було іншої ради, як самим клопотатись про нашу долю. Усі зібрані постановили при найблизчій нагоді втікати.

Така нагода прийшла скорше, чим ми самі надіялися. Цього самого дня, як нас провадили вартові по каву, цілий відділ замість іти прямо до кухні, скрутив цілим походом в ліво, і заки вартові вспіли стямитись, були уже роззброєні, а цілий наш відділ був поза мурами казарм.

Сусідні міщанські стодоли, копиці сі-а та садки прийняли нас гостинно...

Слідуючого дня, хоч ніхто з нас не умовлявся, були майже всі старшини з нашого відділу на «Галицькій біржі» себто на плянтах на Миколаївському проспекті, напроти гостинниці «Савой», в якій містились вищі установи У. Н. Р. та українські і польські військові штаби.

Здається, що назву «Галицька біржа» надав хтось таки із нашого відділу, коли, опинившись на проспекті перший раз, стрінув там багато Галичан.

В гуртках побачив я чимало знайомих старшин У. Г. А. Команданта П. Корпусу підполк. Бізанца, от. Шухевича, от. Лисняка та багато інших зі «старої вйни». Здалося, що ми не у Винниці, а десь під Винниками, чи Бережанами...

Деякі з присутних були уже членами військових частин У. Н. Р. і при їх помоч кожний з нас в короткому часі увійшов у склад якоїсь військової частини У. Н. Р.

Події розвивалися скорим ходом. Ще не скінчився наступ на Київ, як уже прийшов відступ польських військ та військ У. Н. Р. З ними подались і ці, які творили колись наш повстанчий відділ. Згуртовання Галичан у цей відділ зробило це, що ми оминули Тухолі та польських військових таборів полонених...

Осінь 1918 р. на Харківщині

(Причинки до історії визвольної боротьби)

Центр політичного, культурного й економічного життя на Лівобережжі — Харків, вже від другої половини жовтня починаючи, жив нервово. Назовні це виявлялося першзавсе в тім, що на окраїнах міста було чути що ночі стрілянину. Ця безглузда бравада стріляння по ночах на вітер — була одним з придбань революції 1917 року, коли на руках у салдатів було багато набоїв, а звіту з них ніхто не смів вимагати. Ніякі заходи харківської Командатури і державної варті з метою викрити осіб, що вправляються в стрілянні, наслідків не давали. А однак факт цей мав виразний вплив на настрої не лишень пересічного громадянина, якому різні революційні аргументи далися в знаки,

але впливав і на нечисленних діячів адміністрації, бо доказував їхню безсилість. Знов же ця безсилість була підставою для зневіри громадянства, бо воно слушно вважало, що безсилість місцевої адміністрації ґрунтується на безсилості центральних органів державної влади, на безсиллі уряду. Зрештєю так всно тоді й було. І через те зовнішній лад, такий сякий горьдок і безпечність трималися, власне кажучи, авго-

матично на традиційнім респекті до німецького вояка, базувалися на страхові перед можливими езекуціями з боку німецького війська, яке мусіло в цілях самозабезпечення не допускати безладдя.

Були ще й інші зовнішні ознаки неспокую психічного напруження. В день на місті помітне було мітінгування невеликих груп людей — якісь жваві дебати, вуличний рух став якийсь дуже поквалпийвий, перед склепами харчовими — «хвости». Більш уважливі помічали роззубленість вищої адміністрації, а з боку поодиноких членів низчих її органів бажання злитися з оточенням, з масою. Нарешті сильно збільшилися випадки грабунків.

Все це наводило на людність паніку й більш заможні почали втікати до Києва, бо вважали, що там безпечніше, та до Одеси, звідки не трудно було передістатися за кордон.

Й серед українського свідомого громадянства в тім часі можна було зауважити таксамо рух. Воно рівнож готувалося до випадків — одні все ще йшли слідами маси й більше думали про те, щоб забезпечитися продуктами, інші думали про необхідність зорганізуватися,

щоб взяти організовано активну участь в евентуальних випадках. Передовсім дуже поширилася діяльність місцевої філії Товариства «Батьківщина», до якого належала майже вся шкільна молодь української, звичайно, національності. Одним з дуже активних членів «Батьківщини» був студент Харківського Університету хорунжий (тепер сотник) Грицько Сіманців. Харківська організація Товариства, яке провадило свою працю нелегально через те, що гетьманський уряд завісив його діяльність, свій розвиток і підготованість до подій повинна зважувати влаже головним чином П. Сіманціву «Батьківщина» поза шкільною молодю, головно студентами, мала своїх членів скрізь — у війську,

в урядових установах, серед робітників і селян. Першим завданням організації було згрупування й об'єднання всіх патріотичних елементів, щоб у випадку потреби мати зорганізовану революційну силу. Треба зазначити, що така праця мала місце не лишень в Харкові, а по цілій Харківщині, на яку розтягалася діяльність Харківської Філії Товариства. Організаційними осередками Товариства на Харківщині були майже скрізь,

З історії чорноморського кінного дивізіону. Наскок на Деміївку, передмістя Києва. — Мал. Л. Перфецького.

як і в самім в першу чергу Харкові, Повітові й Місцеві Командатури. Вони були, так-би мовити, бастионами національного руху. Власне там укладалося різні проекти й пляни чинів на випадок заворушень, про що вже в жовтні ніхто не мав сумніву.

Щодо поширення організації у війську, то позначилося дуже цікаве явище, характеристичне зрештєю для всього революційного руху. Оскільки молодші старшини охоче йшли в ряди Товариства без застережень віддаючи себе до його розпорядження, то наявність в нім старших старшин була явищем дуже а дуже рідким, принайменше в Харкові. В більшості випадків старша старшина — команданти полків, курінів, старша старшина штабів VII корпусу й 12 дивізії, що стояли в Харкові, складалася коли не з явно московських, то найбільше з малоросійських елементів. А та частина її, що вважала себе за Українців, в більшості була мало активною, національним революційним рухом не пройнялася, розмахом національного руху була просто заскочена. Коли вона й брала участь в національно-державній праці, то це виглядало на якусь ласку й безперечно погірдливе трактування «недосвід-

ченої молоді.« Весь її світогляд базувався на »старшинстві,« набутім в рядах російського війська, бо революційна праця в своєму війську була для неї »мало відповідною.« Свою авторитетність доводила не чинністю, не здібністю, вмінням повести за собою молодь і маси, а оцим власне, в російським війську всевладним, старшинством, не розуміючи, що старшинство і авторитетність здобувається не віком чи рангою за вислугу, а справжніми заслугами перед на родом і батьківщиною. »Не той для мене старший (як авторитетний), хто себе ним вважає, а той, кого я вважаю для себе старшим.«

Приїзд до Харкова на початку вересня на посаду Команданта VII корпусу генерала Лігнау став гаслом до більш активної революційної діяльності Харківської Філії »Батьківщини.« Лігнау викликав це своїми розпрямленнями — цілком зрозуміло побудованими на директивах згори, — виявляючи в них недвозначно москвофільські тенденції. Однак з працею революційною треба було дуже берегтися, бо кожного патріота Українця робилося большевиком і пакувалося до вязниці, а навіть Німці вивозили на захід.

В той час село палало просто ненавистю до гетьманського уряду за земельну політику, за карні частини, за німецьке здирство. Німці таким настроєм селянства своїм поведженням сприяли — в передбаченні швидкого кінця свого панування на Україні, вони дбали лише про те, щоб як можна більше вивезти з України хліба й живности, обдираючи село.

Така внутрішня політика гетьманського уряду, заховання Німців, нарешті прихід до влади кабінету москаля Гербея, який вже цілком виразно повів політику приєднання України до Москви, змусила українське свідоме громадянство, представлене в Національним Союзі, до рішучих кроків. Зактивізовано революційну працю в місті й на селі — почалися страйки робітників, повстання селян. Відсутність у гетьмана війська полекшувала працю провідників національного революційного руху, а передусім давала певність в успіхові повстання.

Не можна поминути ще одного дуже важливого фактору, що мав рішачий вплив на оцінку гетьманської політики свідомим українським громадянством на Харківщині. В Харкові перебував за дозволом гетьманського уряду штаб так званої »Южной добровольческой армії«, а при нім вербовочне бюро. Були в Харкові й інші представництва російських добровольчих формацій — Астраханської добровольчої армії та Денікінської. Гидко було дивитися на поведінку всіх тих »добровольців,« управляючих в день і в ночі п'яцтво, нахабно демонструючих свої наплечники й російські та романівські барви на рукавах свого одягу. Безсила (нажаль) злість обгортала всіх, хто це бачив, хто розумів, що за українські гроші організується і в українське військове майно випосажується вороже до нас військо в той час, як ми маємо лише кадри частин, в більшості знов таки ворожі до нашої дежавности. Скількиж було в Харкові на цім тлі непорозумінь, що кінчалися бійками, стрільанням, поміж нашою старшиною а »добровольцями«? В таких випадках добровольці вдавалися під опіку Німців, обвинувачуючи наших у большевизмі й викликаючи з боку Німців репресії, з якими боротися не було можливости. Однак вже наприкінці жовтня, а особливо на початку листопада Німці змінили своє відношення до нас, зосібна до військових — відчулося, що не все гаразд у них

на західнім фронті. Десь поділася їхня пиха, ну й, звичайно, принишки добровольці.

Тимчасом все частіше стали надходити відомости про масові повстання селян, які організовано винищували цілі німецькі й карні*) гетьманські частини. В Харкові почалися мітинги робітників, на яких отверто закликалися до проголошення большевицької влади. Авторів з обовязку служби часто приходилося бувати в німецькій »команді пляцу« і в штабі 133 ляндверної дивізії й там давалося легко помітити переляк Німців. Вони самі підіймали розмови на тему можливого з боку большевиків наступу на Україну, загрожуючого не тільки нам, але й їм. Німецька старшина не то дивувалася, а просто робила закиди, що ми не хочемо організувати свого війська й тим наражуємо їх на небезпеку, а пояснення, що власне вони, Німці, утруднюють нам творення війська, вони гостро заперечували. Видно було з цього, що в них почалася деморалізація. Незабаром вони офіційно завідомили, що чекають розпоряджень на розпочаття евакуації.

Гетьманський уряд на вимогу Німців, що вже з початком листопада готувалися до систематичної евакуації й мали в першу чергу залишити Харківщину, не покладаючись на свої кадрові частини, бо вони жадної бойової вартости не мали, вислав до Харкова з Чернігівщини 2 Запоріжський полк, яким командував полковник Болбочан. З прибуттям полку до Харкова ситуація в місті змінилася на нашу користь. Болбочан перебував у тіснім контакті з Національним Союзом. Передусім зникли добровольці, притихли большевики, присутність війська внесла заспокоєння в маси, а саме голівне, забезпечила успіх повстанчої акції. Знаходилася в Харкові кінна ім. Кармелюка сотня Повітової Командатури, якою командував теперішній полковник Троцький, але при тім, що вона складалася з елементів виразно національних, великої помочі від неї не можна було чекати, бо майже вся вона завжди була в службі. Цікава річ, що й добровольці, які з обрью зникли, але свою роботу провадили, спокійно відітхнули, бо вони найбільше боялися большевицьких виступів.

Щоб задемонструвати присутність війська, Лігнау на день 12 листопада зарядив перегляд 2 Запоріжського полку. Полк представився дуже імпозантно — понад 1500 багнетів, до 200 шабель, 4 гармати, сотня станкових кулеметів. Виконуючи наказ Лігнау про ставлення до перегляду, полк всетаки в часі самого перегляду не відповідав йому на привітання.

Представники місцевих організацій, а в тім Товариства »Батьківщина«, навіязали контакт з Болбочаном. Укладено плян захоплення влади в Харкові, а тимчасом старшина й козаки Запорожці провадили агітацію серед підстаршинського складу кадрових частин.

Обрахунок наших сил показався таким: Запоріжський полк, кінна сотня ім. Кармелюка (принайменше частинно), 7 автопанцирний дивізіон — 2 автопанцирники на ходу. Крім військових частин зорганізовано відділ понад 100 багнетів зі шкільної молоді, яка організаційно належала до Слобідського Коша Вільного Козацтва (можна булоб зорганізувати значно більший відділ, але бракувало зброї), та малося на увазі, що в повстанні візьмуть участь Українці-робітники. Місцева державна варта (міліція) заявила свою неутраль-

*) »карательніє отряди«.

ність, зобов'язавшись охороняти в місті спокій і по можливості ліквідувати виступи злочинного елемента. Необхідно ствердити, що вона добросовісно виконала своє приречення й відразу підпорядкувалася новій владі.

Усунення вищої адміністрації, перебрання влади, обсадження своїми вартами таких установ як телеграф, телефонічні стації, двірці, пошта, банк державний тощо — всі ці чинності не запсвідали якихсь надзвичайних труднощів. Щодо кадрових частин, то малося відомости, що вони активно проти нас не виступлять, однак будуть боронитися на випадок ворожих кроків (під якими розумілося роззброєння) збоку нової військової влади. Натомість видавалося, що місцеві робітники, з яких більшість належала або співчувала большевикам, скористають з еventуального замішання, аби спробувати захопити владу на свою користь.

Плян ділань передбачав:

А. Проголошення Отамана Болбочана командантом VII корпусу і начальником залоги м. Харкова, повернення скасованої гетьманським урядом Губерніяльної Командатури й призначення Отамана Труби Губерніяльним Командантом, усунення Губерніяльного Старости й призначення інженіра-архитектора п. С. П. Тимошенка Губерніяльним Комісарем, призначення полковника М. А. Попсуй-Шапки Командантом міста. Передбачено й інші призначення, які викликала потреба забезпечити нормальне функціонування адміністративних установ.

Б. Обсадження вище згаданих установ вартами, виставлення застав у напрямі робітничих осередків, ув'язнення шкідливого большевицького й добровольчого елемента аж до остаточного унормування життя, роззброєння кадрових частин. Виконання цих чинностей бойового характеру вимагало проголошення м. Харкова на воєнній стані, що й було в ніч на 16 листопада (дата повстання в Харкові) dokonane.

В. В дальшому, але по можливості в безпосередньо недалекому часі, було намічене обсадження всіх військово-адміністративних і загально-адміністративних посад знаними особами згідно з укладеним списком.

Г. Утворення при Миській Командатурі охоронного куріня; призначення нових командатів кадрових полків; перепровадження мобілізації.

Успіх акції залежав в значній мірі й від позиції Німців. Отже з ними вдалося дійти до порозуміння після погодження на їхню вимогу, що: а) новій владі вдасться забезпечити спокій передовсім у Харкові, а потім і на периферії, б) Німцям полишається право переваги у використанні залізниць для їхніх воєнних і евакуаційних потреб, в) не буде ніяких ворожих кроків у відношенні до них. Такі порівнюючі незначні вимоги вдалося досягти головним чином через те, що німецьке військо на Україні мало вже свої «Soldatenrat'i», з членами яких провадилося пертракція, а які всю свою працю скерували лише в один бік — найскоршого організованого повороту додому. Напочатку Німці не тільки льяольно виконали свої зобов'язання і не вмішувалися в наші справи, а навіть пасивно нам допомагали. Однак вже через декілька днів вони своє поведження змінили і то не без нашої вини — успіх повстання декому запаморочив голову й Німців просто провокувалося на ворожі чини проти нас.

11 листопада приїхав до Харкова призначений гетьманським урядом головначальствующий на м. Харків і всю Слобожанщину Оболенський. Був це типовий москаль-урядовець, що мав на думці єдину Росію,

а вже в кожному разі не українську державність. Першим його кроком по приїзді було застосування закону про «усылонную охрану». Здавалося напочатку, що його приїзд може внести певні комплікації в замірену акцію, особливо щодо відношення з Німцями, однак нічого злого не сталося, бо вже на третій день він утік на Донщину, не намагаючись навіть зазнайомитися з ситуацією, щоб використати всі можливості для протиділення повстанчій акції. Ходили тоді в Харкові чутки, що він утік за порадою декого з наших діячів, призвавши яких зараз ще не час подавати.

В ніч на 16 листопада наші частини й організації без пролиття крові опанували містом, а вже на другий день розпочато ділання з метою оволодіти Полтавою та вжито заходів для налагодження зв'язку з Київом. 17 го вже одержано з Києва розпорядження Директорії про призначення полковника Болбочана головкомандуючим військами Лівобережної України, а разом підтвердження призначень на всі військові й адміністративні посади.

Одразу ж розпочато працю по розгортанню 2 Запоріжського полку в дивізію, яка вже незабаром мусіла провадити бої на всі боки — проти большевиків, проти добровольців і проти гетьманських частин. А через те вже в першіж такі часи після проголошення в Харкові влади Директорії УНР створилася там тяжка ситуація. Підняли голову большевики місцеві, почали гуртуватися навколо Лїгнау добровольці, які потім під командою команданта 34 корочанського полку вирушили походом на Дон.

Ціла збройна сила наша в Харкові складалася з куріня при Миській Командатурі, який налічував щось біля 80 людей. Навіть кінну сотню Повігової Командатури скеровано на фронт проти большевиків в напрямку на Білгород, де вона вславилася своїми успішними боями. Використали цю ситуацію ріжні нам ворожі угруповання й зпровокували Німців на ворожі до нас кроки. — Штаб Болбочана був змушений опустити Харків і перенісся на ст. Водяна, виведено з Харкова найменші військові частини і дозволено перебування й функціонування лише Губерніяльній, Миській і Повітовій Командатурам. Треба цілком отверто сказати, що й заховання наших вояків відносно Німців не було льяольним. Здебільшого козаки після доброї чарки, зпровоковані заінтересованими, ворожими до нашої державности елементами, полишені без належного догляду збоку своєї старшини, несвідомі наслідків свого заховання, задиралися з Німцями, намагаючись в поодиноких випадках їх роззброювати.

Але після кількох днів заходами перед Головним Німецьким Командуванням в Києві вдалося привернути попередню ситуацію.

Не зважаючи на всі перешкоди, воєнного і політичного характеру так внутрішні як і зовнішні, а одночасно дуже несприятливі атмосферичні умовини — незвичайно сильні морози, на протязі яких трьох тижнів українське національне військо, поповнене охотниками та мобілізованими, опанувало майже цілу територію Лівобережжа. Це сталося, треба вважати, в наслідок стихійного протигетьманського руху, в яким взяв масову участь нарід, а який був належно підготовлений місцевими національними силами. Сама масова участь народу в повстанні була протестом проти бажання знівечити його національно-державні досягнення, знов зробити його рабом Москви.

Р. С.

Кватира у Хайки

Написала Ірина Шмітельська-Климкевичева

(Воєнний спомин)

Сірів уже зимовий ранок. Смалив острій вітер, тиснув мороз, скрипів під ногами замерзлий сніг. Дорогою, що вела з Добрусина у Куликів, посувалися три сотні Козацького Загону ім. Гонти. Йшли на короткий, добре заслужений відпочинок в нагороду за побідні бої під Жовквою і під Равою.

Вчасним ранком вийшли сотні з Добрусина. За Жовквою дістали обід. Розтаборилися у затиші ліса і смачно заїдали кліюски з маком, попиваючи чорною кавою.

Вже сумерк лягав на засніжені поля, як показали перші куликівські хати, а заки добилися ми у містечко, стало цілком темно. Кватирункові розміщували людей по хатах, а я поманджала у сторону приходства, де визначено мені квартиру. Не розглянулася я ще добре по містечку, як нараз потягнув мене хтось за руки і простоволоса, чорнява жидівка загородила дорогу.

— У мене чудова квартира. — Прошу до мене! Моя хата осьде з краю.

— Не треба мені вашої квартири — відповіла я. — Іду на приходство.

— На приходство? — здивувалася жидівка. — Ну? Чого ви йдете на приходство? Там нема місця. Сама бачила, як ціла сотня закватувалася у єгомосця.

Я не відзивалася, але жидівка не уступала. Забігала мені дорогу і сіпала за рукави.

— Ходіть до мене, панночко золотенька! Буде вам добре, як у пана Бога за дверми. Не вірите? Можна людей поспитати. Усі Хайку знають! У мене кімната чиста, гарненька. А яке ліжко..... Самі пухи.

Я мовчала. Жидівка заглядала мені в очі, йшла поруч мене, то забігала дорогу. Нараз стала плакати.

— Чому не хочете у мою хату? Я сама, одинока і дуже боюся вояків. О, я нічо проти них не кажу, най мене Бог боронить. Дуже гарне... дуже красне військо. А яке славне..... — І цмокнула губами. — Але я дуже боязлива й нервова така уже з роду. Усего боюся! Ходіть, панночко, до мене!

Жалко стало жидівки.

— Бог з вами, Хайко. Не плачте так і не кричіть над ухом. Погляну я на вашу хату.

Жидівка зраділа. Темними заулками повела мене до свого дому і показуючи невеличку, слабо освітлену кімнату, заговорила.

— А що? Не казала я? Цісарська квартира. А яке ліжко... Дві перини... одна зверху, а друга зі споду. Сам цісар ліпше не має. Лишіться, панночко, в мене. Я піду до кухні спати, а на дверях напишу, що сам генерал у мене ночує. Ніхто не посміє вийти.

— Не говоріть, Хайко, дурниць і ідіть уже спати. Остану сьогодні у вас, бо не хочеться поночі шукати іншої квартири.

Пішла Хайка. Положилася я у жидівські бебехи, накрилася величезною у червоні і сині крати периною та міцно заснула. Мабуть не довго спала я. Збудили мене якісь голоси. Здавалося мені, що чую плач дитини. Ніч була зоряна. Крізь шиби падало місячне світло і в хаті видно було як у день. Дивлюся, сидить на долівці Хайка і плакає немовля. У кутику, на лаві куняє рудий жид і держить на колінах

розіспану дитину. Обдурила мене Хайка. Казала — одинока, сама — а ту нараз ціла сім'я.

— Чому ви неправду сказали, Хайко? Ідіть собі до кухні. Дитина плаче, спати не дає.

— Ой, не виганяйте нас, паннунцю. У кухню навалило з пів сотні вояків. Гісно так, що й голки нема де встромити.

— Деж була ваша сім'я, що я нікого не бачила?

— Чоловік сидів у шафі, а діти були під ліжком. Не гнівайтесь, рибко! Спіть спокійно! А дитина ані писне. Погодую її, встромлю у рот пипку і спатиме до самого ранку.

Щож було робити? Обернулася я до стіни, натягнула на вуха кратковану черину і заснула.

Мала я дивний сон. Снилось мені, що попала у воєний полон. Кайданами скували мої руки й ноги і вкинули у глибоке, задушливе підземелля. Тяжіли мені кайдани, вгризались у живе тіло, особливо боліли мене ноги. Терпли й деревіли так, що я прокинулася. Рушила ногою. Ой, щось не пускає. Якась колода налягла на ноги, давить і тисне гейби млинський камінь. Глянула я й застигла.

На ногах побачила руду пейзау голзв. Жид приставив лаву під прямим кутом до ліжка, положився на неї, а голову зложив на мої ноги. Праворуч біля мене лежала жидівська дитина. Заняла добру половину ліжка ще й притулилася до мене. У головах ліжка, на кріслі дримала собі Хайка, положивши голову на мою подушку. На голові перекивилася чорна перука; зпід неї висмикувалось коротко обстрижене, ясне волосся. Під стіною — лежало немовля й смотало свою пипку.

О горе! Обсіли мене жиди. Обдурила мене Хайка. Ой хитра бо ти, хитра, дочко Ізраїля!

Огорнув мене гнів. Єй Богу, поскидаю жидів на землю. Чого облізли мене як сарана? Млоїть мене від запаху цибулі і борщового квасу, яким жидівки змивають голови. На силу вирвала я одну ногу і трунула нею руду голову. Голова покотилася трохи далше й захропіла голосніше. Жидівка зітхала й бурмотала крізь сон, а дитина пручалася і штовхала мене ногами. Нараз заплакала немовля. Пипка випала йому з рота. Мерщій встромила я йому згубу у рот, дитина заспокоїлася і засмоктала.

Ситуація була така комічна, що я не видержала і засміялася. Крізь вікно заглядав повновидий місяць і сміявся враз зі мною.

Перехитрила ти мене, Хайко! О Господи! Дякую тобі, що у неї лиш двоє дітей, лиш двоє, а то задушилиб мене цілком.

Ха-ха-ха — реготався блідолиций місяць і прижмуривши око сховався за хмару.

Пересиділа я цілу божу нічку. Над раном огорнув мене сон, а коли збудилася, жидів уже не було. Усмінена Хайка крутилася по кімнаті і солоденько щebetала.

— Добридень вам, панночко! А що? Як спалося? Не казала я? А ми бідні цілу нічку на землі просиділи.

Швидко зібралася я і взяла у руки свою паличку, невідступну товаришку моїх походів.

— Куди ви йдете? — йойкнула Хайка і заступила мені дорогу.
 — Йду до штабу. Може будуть нові прикази.
 — Що там прикази... — лебеділа жидівка. — Як буде щось нового, дадуть вам знати. Ой не пушу я вас, голушко. Лишіться в мене. Я вам яєшничку зісмажу.
 — Не маю часу, Хайко. Уступіться з дороги і о-ставайте з Богом.
 — То лишіть щось, рибочко, на застав, що прий-

дете. Лишіть щось, голубонько, на доказ, що вернетесь до мене на ніч.

Дала я Хайці свою паличку і нарешті рішилася жидівка відчинити двері. На дворі обвіяло мене свіже морозне повітря і хвилину стояла я як очманіла. Слідуючої ночі ночувала я на приходстві, в гостинному домі о. Грушкевича, де ждала на мене квартиру. Палички своєї я відреклася і Хайки більше не бачила.

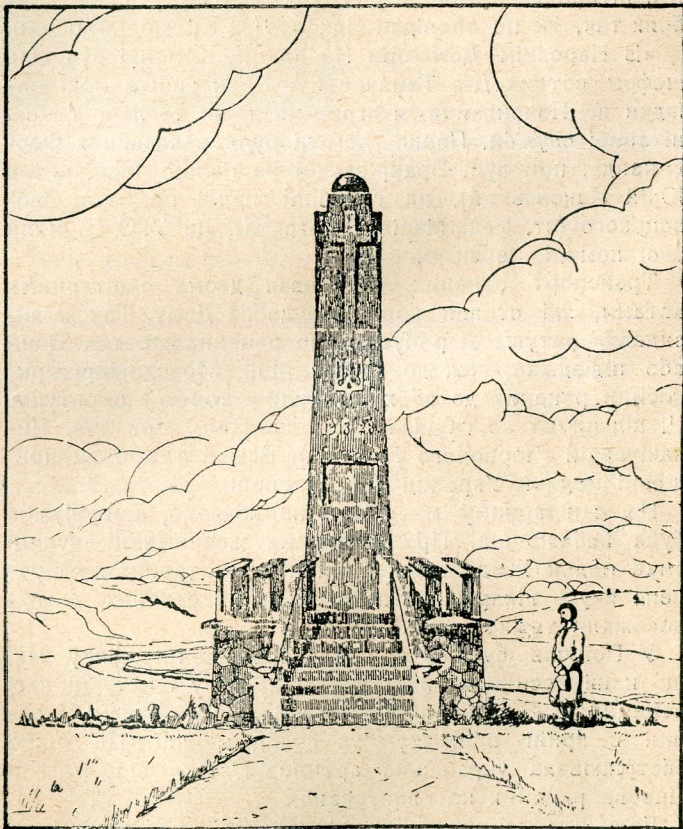
З діяльності Філії Т-ва Охорони Воєнних Могил в Чорткові

Ще перед заснованням Головного Т-ва Охорони Воєнних Могил, бо вже дня 24 серпня 1924 за ініціативою Дра Володимира Електоровича і Осипа Яхницького вибрало українське громадянство в Чорткові Комітет будови пам'ятника для вшанування пам'яті поляглих в бою під Чортковом (16.VII. 1919), який для переведення цієї діли приступив негайно до переведення збірок. Цей комітет існував через три роки, займаючися рік-річно улаштуванням святого обходу 1 листопада, поширюванням культу поляглих, громадженням поіменних списків погибших в часі воєнної хуртовини громадян чортківського повіту, реєструванням стрілецьких могил і збіркою на будову пам'ятника. В протягу трьох літ зібрано квоту 527 зол. і вмуровано пропам'ятну мармурову таблицю внутрі церкви у Вигнанці.

Дня 13.VIII. 1927 р. засновано Філію Товариства Охорони Воєнних Могил, яка переняла на себе всі завдання Комітету, а вибраний Виділ під проводом Дра Електоровича приступив негайно до зреалізування цілей Філії і до будови пам'ятника на вигнанецькому кладовищі. В протягу одного року зібрано понад 1000 зол. і літом 1928 року завдяки невтомній праці касієра Виділу п. Івана Кароля здвигнено на могилі 12-ти стрільців величавий пам'ятник — гробовець з каміння і заліза — бетону коштом 2.544 зол., які дорогою збірок в цілості покрито.

В пам'ятний день 1. листопада 1928 р. відбулося посвячення цього пам'ятника при участі 17-ти священників і широких мас народу з міста і сіл чортківського повіту. Саме свято відбулося в такому порядку: о 10 годині рано відправлено Богослуження в церкві на Вигнанці, а після цього двигнувся величавий похід на кладовище. В поході несено коло 20 вінців, а шпалі і порядок утримували відділи Сокола і Луга з Вигнанки і з доколичних сіл. По довершенню посвячення пам'ятника і відправленню панахиди виголосив о. Брикович з Кривенького пориваючу проповідь, за яку опісля прийшлося йому ставати перед карним трибуналом в Чорткові за провину з §. 305 кз. Вправді суд з браку доказів вини мусів о. Бриковича увільнити від обжаловання, але внаслідок відклику Прокуратури Суд Найвищий вирок цей скасував і о. Брикович буде в друге ставати перед судом за цю проповідь.

Кому доведеться їхати через Чортків, нехай минаючи стацію в напрямі Копичинець погляне через вікно вагону, а побачить високу колюмну цього пам'ятника.

Пам'ятник поляглим Чортківщини.

Виділ Ф.О.В.М. задумує ще цього року поставити пам'ятник на гробі четаря Миколи Шанайди, який полаг в часі відвороту У.Г.А. в Джурині і там похований на місцевому цвинтарі.

Слід вкінці згадати, що коло будови пам'ятника в Чорткові поклав між іншими великі заслуги будівничий п. Андрій Дrajньовський.

Слідом санітарної служби в 4. золочівській бригаді

Написав Ст. Гайдучок, б. сан. поручник УГА.

Здається, що це маловажне писати про такі справи, однак коли поважно задумаємося над тою д'лянкою військової служби, то мусимо признати, що вона у великій мірі підтримує боездатність усього війська.

Завдання цієї служби приневолює мене сягнути до списаного мною в грудні 1920 р. і розказати, як ма-лися санітарні відносини в 4. бригаді.

Від початків бригади аж до відвороту в маю 1919 р.

Початки 4. бригади сягають перших боїв у Львові в падолісті 1918 р., бо «Група Схід», з якої повстала 4. бригада, мала за основу частини, що покинули Львів у напрямі на схід від Львова. Проте торкнувся і санітарної служби серед тих частин у львівських боях так, як це оповідав підхор. Лев Крушельницький.

«В Народнім Домі при Начальній Команді був сан. шефом сотник Д-р Тянячкевич. Вернувши з моєї поїздки до Печеніжина, я зголосився як теолог до санітарної служби. Перші помочі були в касарнях Фердинанда, при вул. Браєрівській на поліції (сан. четар Юрій Маковський), на головній почті при вул. Словацького (ст. мед. Марія Гіжовська). Де У. С. С. мали своєї помочі, не знаю.

Транспорт ранених відбувався двома санітарними автами, які стояли коло Народного Дому. Також висилав з ратуша Д-р Музика по ранених каретки. Вони або підїжджали аж до боевої лінії, або санітарі приносили ранених до обох відсильних точок і до ратуша. Ці відсилали до гарнізонового шпиталю при вул. Личаківській (Червоного Хреста?). Всюди там були приділені медики України для контролі.

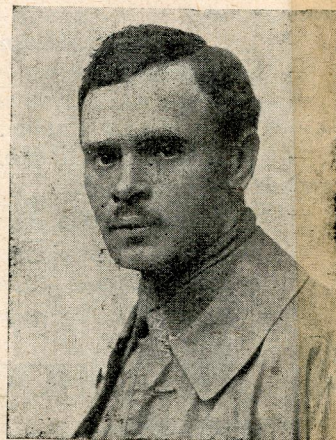
На санітарному матеріалі не збувало, а й служба була небезпечна. При рампі на жовківській вулиці впав медик Жид, а коло почти в санітарнім авті ранено якусь лікарку з Одеси. Щож до ранених, то переважали тяжко ранені.

У Поляків був брак перевязочного матеріялу так, що наші носили їм на політехніку газу і вату (в часі перемиря?). В шпиталі на техніці лежали ранені Українці в крилі, в якому був склад муніції. Це крило обстрілювала українська артилерія. При відвороті зі Львова ранених не евакуовано.

До санітарної служби зголосилося було більше число сестер Українок.

От стільки записано у мене про Львів. Нема у мене записано, чи Крушельницький не був одним з тих, які дістали приказ доставити санітарний матеріял на техніку. Але він живе, тож повинен це доповнити.

По відвороті зі Львова зреорганізовано частини, які цофнулися на схід від Львова, в «Групу Схід» з осідком команди групи в Куровичах. Група занимала відтинок від Грибович малих через Малехів, Чортівську Скалу і на захід від Винник по Пасіки, де вже лучила група «Старе Село». В склад «Групи Схід» входили У.С.С., III курінь «Групи Схід», курінь ім. князя

Саніт. хор Ст. Гайдучок, автор цих споминів.

Льва, а також організувалися свіжі куріні. Санітарним шефом групи був Д-р Володимир Шуровський з У.С.С. Перші помічні були в Жидятичах, Сороках, Миклашеві, як і при команді групи в Куровичах. Відсильні точки були в Борщовичах і в Підберіцях. З Борщович

транспортовано ранених і хорих до Ожидова і Золочева, а з Підберіцець до Перемишлян і до Бережан.

Так воно було в перших днях грудня, коли мені пощастило дістатися з Домбя до групи і зголоситися до служби. Мене приділено до помічні III. куріня в Жидятичах на місце медика родом з Хорватії Walter-a, що бешкетував та піячив.

Д-р Шуровському завдячує група це, що в короткому часі мала медичний персонал і санітарний матеріял. Йшли до нього щоденні санітарні звіти, які давали йому картину санітарних відносин в групі. Перші помічні мали коли не дві, то бодай одну підводу на санітарний матеріял; хорих чи пораних транспортовано до відсильних точок сільськими підводами. Службу робили на перших помічних медики з більшим чи меншим досвідом з австрійської війни. Треба знати, що в австрійській службі часто медики вели самостійну службу при курінях, бо лікарів не могло і австрійське начальство достарчити. При сотнях були санітарні рої зложені рівнож з бувших австрійських санітарів. Санітарний матеріял групи походив частю зі Львова, частю від УСС., що тоді входили в склад групи. Вже 4. грудня застав я зорганізовану санітарним шефом купальню групи в Куровичах. Частини перед відходом на фронт купалися і діставали чисте білля. Особистих перевязок за це не діставали, бо не було. Мала група і свій санітарний магазин для потреб курінів. Його недостаточо поповнювано зі складу Начальної Команди.

Я спробував поповнити перевязочний матеріял з другого місця (ходило мені про це, щоб кожного стрільця заосмотрити в перевязку — бо маючи її в кишені він більш певно почувався в огневій лінії). По Австрії остало було у Холоеві санітарне депо II. армії. Я думав, що дістану перевязок в Камінці стр. у тамошньої команди. Однак ст. десятник Юзьків привіз звідти за протиквітом всего 70 перевязок. Як стрільці куріня (походили з Радехівщини) оповідали, то населення вирабувало склад. Сам я бачив в кількох стрільців новісенські хірургічні ножички, якими підтинали вуса. Відобрати годі було, бо це було в часі титулятури «товаришу».

При кінці грудня представлявся поділ праці при групі ось так:

Сан. шеф групи — Др. Вол. Шуровський. Відсильні точки: Борщовичі — ст. мед. Зеня Копертинська, Під-

берізці — Др. Козак Михайло. Перша поміч Куровичі — ст. мед. Юрій Маковський. При УСС: полковий лікар Др. Свідерський Вол., курінні лікарі — ст. мед. Русин З. і Кологон. III. курінь гр. С. — ст. мед. С. Гайдучок, IX. курінь гр. С. Галагуз. — Як виявилось, не був він медиком, а звичайним гоштаплером. В 1920 р. бачили його при польській армії. Дався він взнаки особливо цивільному населенню в селі Прусах. Коли я провірив, що ніхто його не знає з австрійських університетів, доніс я об тім до бригади. З кінцем січня він з бригади зчез. — Згадує про нього, бо таких було більше в районі пізнішої бригади. От в Перемишлянах вів військовий шпиталь чи не в січні якийсь Др. Зак що виявився простим ошуканцем. Про його справи ще до нині оповідають в Глинянах.

Пошесних недуг в тому часі за виїмком еспанки не було, бо не було ніяких приказів в напрямі їх поборювання. Денний убуток в хорих і ранених був пересічно 8 стрільців на курінь. Більші втрати в ранених понесла група в наступі на Львів 27. XII. Першого дня наступу було около 140 ранених і до 30 вбитих.

Іжа при сотнях була обильна. В грудні стрілець був також добре убраний. За це сотні не дбали, щоб мати лятрину, а старшини не перестерігали, щоб стрільці не кватирували по хатах, де лежать хорі з цивільного населення. Підчеркнути треба, що стрільці в свобідному часі надто волочилися по хатах.

Цивільне населення в районі групи не мало майже ніякої цивільної лікарської помочі. Остав на 3 лікарів того району всього один в Яричеві новім і цей нерадо виїздив до хорих.

* * *

Біля 15. I. 1919 групу «Схід» перетворено в 4. золочівську бригаду. Разом з УСС. в'їдшов сан. шеф Др. Щуровський, а на його місце став бригадним лікарем Наддніпрянець Леонід Мантуляк. До нас прийшов він з т. зв. Козятинської бригади і мав бути спеціалістом по очним недугам. Незвичайно рухливий зумів працю свого попередника поширити і поглибити і витревало борозся з пошестю плямистого тифу, який в першій половині січня кинувся між цивільним населенням в районі бригади. Завдяки його заходам тиф не міг підкопати боевої сили бригади. Вже коло 20. I. бачимо в районі бригади медика (ранг не подаю) старшину Івана Рижого з дезінфекційною кольоною. Крім дезінфектора мав він ще дві ванні, найконечніші ліки до поборювання хвороби і вишколену обслугу.

Одного дня він в Підберізцях, другого в Каменополи, то Ляшках королівських. Їздив від села до села, парив, купав, відвувлював по найбільшій часті цивільне населення, хоч і військові частини користали з його праці.

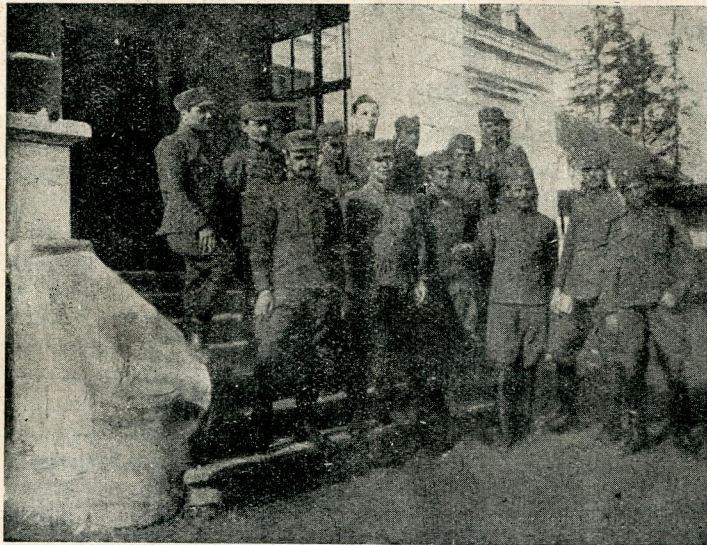
Вже за Др-а Щуровського мала кожна перша поміч приют пересічно на 30 хорих, а тепер заходом Мантуляка побудовано при перших помічних купальні і пральні. Були такі в Дублянах, Прусах, Винниках (першу поміч з Жидятч перенесено до Дублян). Стрільці купалися, віддавали старе брудне шмаття, а діставали там чисте білля. Треба знати, що роздачу білля передала інтендантура начальному лікареві бригади, а цей приділював поодиноким купальням.

Обсада місць в січні і лютому представлялася з малими змінами ось як:

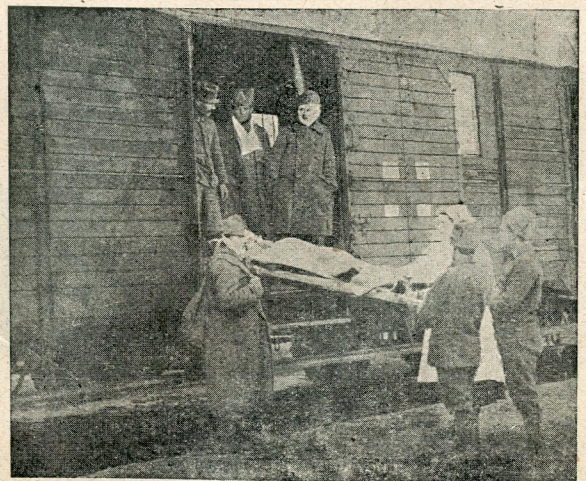
Начальний лікар бригади — Л. Мантуляк, перша поміч при команді бригади для її частин — Ю. Маковський, XI. курінь — С. Гайдучок, X. курінь — В. Дмитричко, XII. курінь — Савицький, IX. курінь — Кузьма (Орест?). Відсильна точка в Борщовичах Р. Шніцер. Відсильну в Підберізцях в січні знесено. Дезінфекційну кольону мав дальше І. Рижий. При вишкочі бригади в Глинянах повнив службу цивільний лікар Др. Насс. Складом санітарним бригади завідував Лев Крушельницький, який під наглядом Мантуляка вправився на аптичного ляборанта. Слід підчеркнути, що перші помічні

оставали на місці, а не відходили з курінями. Бригада не хотіла позбуватися санітарного апарату, який наладнала в своєму районі.

В січні якийсь час провадив відсильну точку в Борщовичах Ю. Маковський, мене в лютому покликано з куріня на першу поміч до бригадної помічни. Лікаря Мантуляка, що виїхав до Винниці і Радивилова по службовим справам, заступав лікар Жид з Придніпрянщини мабуть чи не Рабінович. За його урядування відбув я безпотрібну дорогу до Дунаєва, де вибух

Штаб групи «Схід» (пізніше I-ої бригади У.С.С.)
Стоять від ліва до права: Др. В. Щуровський, лікар, О. Букшований, кмдт. групи, М. Луцький, шеф штабу, М. Строчський, обозний, Нагайло, інтендант. Л. Лепкий, кмд. кінноти. В другім ряді по заду: Рубінгер, реф. зброї, Никифорак, реф. муніційний, Кипріян, стар. рахунковий, пор. Кузьмич, лік. ветеринар, пор. Франко, пор. О. Телішак,

Санітарний потяг в часі боїв під Львовом, зима 1918 р.

плямистий тиф серед харчевої частини. Кажу, непотрібно, бо на місці був міський лікар Поляк, що видав всі доцільні зарядження і контролював їх.

Мантуляк повернув назад до бригади, яка дістала з Винниці ліки, інструментарі, білля, сінники, простирала, коци. Легко проте прийшлося заложити небавом бригадний лазарет (так він і звався).

Піднести треба, що десь в середині лютого відіслано з бригади всі сестри, які поперше не мали вишколу, подруге не мали ніякого діла. А колиж я вже згадую про них, то додам, що при III. куріні я застав дві якісь полонені Польки-сестри, а одна сотня привела зі собою дві сестри з Камінки струмільової. Одна з них була гімназистка 6. класи Мацьківна, друга семинаристка. — Одних і других відіслано з частин.

В тому часі (себто в лютім) починає недописувати інтендантура. Вже нестає стрільцям обуви і одностроїв, також і видача мила по согнях неправильна. Хвороби на тлі простуди поширюються, а кватиркування по селах близько фронту, де серед населення (Пруси, Борщовичі і др.) кинувся епідемічно тиф, причинюється до цього, що плямистий тиф стає посеред війська чимраз частіший, особливо в XII. куріні, що його другі куріні звали курінем «босих, голих, немитих і нечесаних». Був це курінь зложений з молоденьких рекрутів з Дрогобиччини. Самі незвичні про себе дбати, мали й старшин, які майже своїми стрільцями не інтересувалися. За час від 1. I. — 1. IV. 1919. начислював бригадний лікар приблизно 40 випадків плямистого тифу в бригаді. Більша кількість ранених була в наступі XI. куріня на Збоїска в часі коло 25. II. Тоді було майже 80 ранених, а 11 вбитих. Службу там сповняв по мойому відході медик М. Заячківський.

З кінцем марта 1919 основано при бригаді т. зв. бригадний лазарет ч. 4. Командантом його став Ю. Маковський, що організував його на доручення Мантуляка. При тих засобах, про які постарався Мантуляк у Винниці і Радивиліві, легше було лазарет пустити в рух, ніж у других бригадах. Були коци, сінники, простирала, білля, ліки, гесенські шатра і підводи, які приділила бригада. Лазарет був розташований в дворі Підлски малі, де функціонував до кінця квітня 1919. Свої столярі зробили 40 ліжок для хорих, збудовано там і купальню.

Більшу кількість дезінфекційних середників: сірки, калігіпермангану, формаліни, а то і лічних як йоду,

саліцилового натрія, борового квасу, каліхлоріку і т. і. добула бригада для санітарного складу з хемічної лабораторії академії в Дублянах, Ці середники вистарчили бригаді аж до кінця її існування.

Великою помічю для бригади був санітарний потяг Дра Болотнера, як ми його звали. Він стояв від половини марта до кінця квітня в Борщовичах й функціонував як лічниця, даючи приміщення хорим і раненим. Цей потяг був майном Дієвої Армії. Епідемічно хорих відіслано з Борщович осібним залізничним возом під опікою санітарів до Золочева.

Хорих коростою відіслано до Прус, де при купальні існував приют для хорих коростою. Він підлягав полковому лікареві 4. гарматного полку і туди відіслано хорих коростою з цілої бригади.

Розділ праці представлявся в місяцях марті і квітні 1919 менш більш ось так:

Начальний лікар — Мантуляк, бригадний лазарет — Юрко Маковський, Зеня Копертинська, О. Заставний, як аптичний ляборант, 4. артилерійський полк — Гайдучок, IX. курінь — Кузьма і Савчак, XI. курінь — М. Заячківський, XII. курінь — О. Сазіцький, I. бережанський (Гоя) курінь — Злепко (прибув з італійської неволі). Відсильну точку дальше провадив Шніцер, а Рижий їздив зі своєю, як ми звали, «вушобийнею».

Згадав я вище, що склад був менше більше, як подано, бо слабістю Мантуляка було що тижня змінювати обсаду місць. От так я, маючи щойно приказ перебрати відсильну точку в Борщовичах, за два дні іду до Брухович, бо там наступ, а за кілька день в Борщовичах контролюю, де лежать цивільні тифом.

Більші втрати понесла бригада в ранених в наступі на Dynamitmagazin около 29. III. 1919. Страти доходили до 50 ранених. В першу чергу потерпів I. бережанський курінь.

Які втрати понесла бригада в наступі Поляків на Чортівську скалу і Підбірці в дні 12. IV, годі мені докладніше заподати, бо я тоді лежав хорий чи не поворотним тифом.

З кінцем квітня оснував придніпряньський «Червоний Хрест» епідемічний шпиталь в районі бригади. Шпиталь розмістився в деревляних бараках біля стації в Задвірю. Начальним лікарем цього шпиталю був Др Цукерман, Придніпрянець. В цьому шпиталі могло приміститися до 200 хорих.

(Далі буде).

Отаманщина

Написав Михайло Середа, полковник Армії У.Н.Р.

Отаман Болбочан

З бойової естради Болбочан зійшов передвчасно, як той обсвистаний актор, котрому не дали сказати останнього слова. Дійсно трагедія: такий рожевий для нього ранок широї героїчної праці під гучні оплески молодої відродженої нації і, на тобі — такий похмурний вечір недокінченої праці в жахливих обставинах карної езекуції.

Позбавлений широкого світогляду, Болбочан одного не зрозумів, що його, як і інших, несла на своїй гриві до невідомого берега революційна хвиля. Запевнений у собі, він силкувався протиставитися їй, і в цій нерівній боротьбі він втратив такт і душевну рівновагу. Непереможна хвиля викинула його до того острова з дивними людьми, які склали легендарну епопею отаманщини.

Народився він в с. Гижець, Хотинського повіту на Бесарабщині, у родині священника. З Кишинівської духовної семінарії, не закінчивши її, перейшов до Чугуївської Юнацької Школи. То був бурхливий час революційної пожежі — 1906 рік. В Юнацькій Школі, де більшість вояків складали Українці, Болбочан зорганізував гурток для поширення рідного слова. Розвідав про гурток начальник школи полковник Фок. Закликав до себе Болбочана і запитав:

— Ви знаєте, юнкер, що таке шибениця? Коли про неї не чули, то розпитайте. Надалі жадних мазепинських організацій я в школі не потерплю!

На війну в 1914 році Болбочан вийшов адютантом 38 Тобольського полку в ранзі поручника. 4. IV. 1916 р. був він ранений в груди під Нарочом, евакуювався для лікування і повернувся на немуштрову посаду в Інтендантство 5 корпусу. В дні революції сформував з старшин і козаків 5-того корпусу І-ий Український Республіканський Полк, на який був призначений командантом 22 листопада 1917 року. Він мав на меті поширити українізацію на весь корпус, але ж корпусний комітет солдатських депутатів його попередив: з наказу останнього російські полки погомили штаб Болбочана, спалили канцелярію і опечатали канцелярське майно. Болбочан з решткою старшин і козаків Республіканського Полку втік до Києва. В той час Київ був начинений тисячами старшин, які збіглися з фронту, шукаючи порятунку від большевицької армії. У Болбочана повстала думка використати вільні старшинські кадри в боротьбі з большевиками. Він запросив у Центральної Ради дозволу на формування старшинського загону. Такого дозволу Центральна Рада не дала. Болбочан на свій ризик сформував старшинський загін, який у боротьбі з авангардом Муравйова набув і бойову славу і ширю подяку від Центральної Ради.

Отаман Болбочан

Праця Болбочана за часів Центральної Ради відома зі спогадів Б. Монкевича („Слідами новітніх запорожців“).

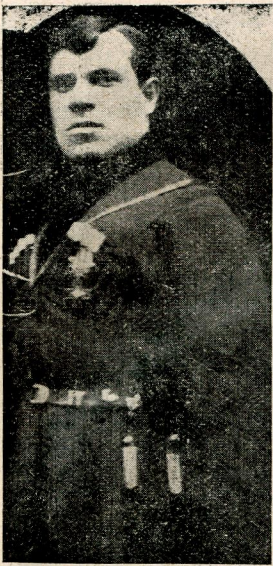
За часів гетьмана Болбочан і його Запорізький полк були відряджені на Чернігівщину в Стародубський повіт для охорони північного кордону. У жовтні місяці до нього прибула делегація від Національного Союзу, яка запросила його до участі в протигетьманському повстанні, що мало розпочатися. Делегація запевнила його, що Винниченко порозумівся з представниками російської світської мирної делегації. Большевики зобов'язувалися притягнути до кордону гетьманські сили, як тільки повстанці візьмуться за зброю. Винниченко в імені майбутнього Українського Уряду обіцяв за їхню допомогу легалізувати комуністичну партію на Україні. Болбочану вони радили порозумітися з червоноармійськими частинами, що були розташовані на кордоні. Болбочан дав свою згоду на повстання, проте категорично відмовився балакати з большевиками. Він показав делегації голу долоню руки і сказав: — Буду балакати з ними тоді, як на цій долоні виросте волосся.

То була перша незгода між Болбочаном і українськими представниками лівої течії політичної думки. У перші дні повстання Болбочан одержав призначення на Головного Командуючого військами Лівобережної України і розпорядження захопити Харків. Цей наказ він виконав і вирядив 2-ий Запорізький полк захопити і Полтаву. У Полтаві перед цим повстав революційний комітет на чолі з відомим Шинкарем, що спирався на місцевих повстанців, які не визнавали Директорії. Запорожці обеззброїли повстанців, а ревком і Шинкаря заарештували.

Большевики, як це й передбачав Болбочан, не здійснили надій Винниченка: перейшли з боєм кордон, загрожуючи Харкову. Одночасно з ними з півдня надходив Махно, зі сходу денікінці. Болбочан розгорнув Запорізький полк в дивізію, оголосив у Кременчузі мобілізацію; однак примушений був відступити на лінію Полтава-Лозова-Славинськ.

22. січня він був заарештований гайдамацькими частинами сотника Волоха. Його перевезли до Києва і замкнули в покої ч. 22. готелю Континенталь.

Причини, що викликали його арешт, були складні. Політичні партії соціал-самостійників і ліві соціальні були незадоволені реакційним складом і підозрілою працею його штабу, розгоном селянського зїзду у Харкові, його зносами з антантою, з донським генералом Красновим і гострою повсякчасною критикою на склад і діяльність Уряду. Командний склад Січового Корпусу, до голосу якого Петлюра завше при слухався, теж не довіряв Болбочану.

Кіннотчик Запорізького Корпусу от. Болбочана.

Болбочан замість спокійно виждати слухний час і заховати належний в його положенню такт, перейшов в атаку на всіх тих, хто мав нещастя в той час репрезентувати Український Уряд. Ні чорнила, ні погрозових і образливих слів не шкодував розгніваний отаман у своїх листівних нападах на Петлюру, Осецького, Начальника Штабу Дієвої Армії і Команданта Січового Корпусу. Політичні партії вимагали від Головного Отамана суворого покарання Болбочана, яке виразного і відомого контрреволюціонера, що своїми відозвами підривав престиж Уряду і політичних угруповань. Директорія доручила політичному референтові Осадного Корпусу Чайківському пере-

вести трус на постійному помешканні Болбочана у Михайлівському монастирі. Трус не дав компромітуючого матеріалу для обвинувачення отамана Болбочана, який тепер в ультимативній формі вимагав від Петлюри цього обвинувачення.

Дивно те, що обезцінюючи зусилля Петлюри, вождів Армії, Уряд і атестуючи їх як дрібних авантюристів, інтриганів та фендриків, сам він, у зрозумінню сучасних йому подій, виявив також свою розумову короткозорість: він вимагав від Петлюри закликати до війська людей, котрі не крили своїх антипатій до визвольних змагань; вимагав від Штабу Дієвої Армії дисципліни, порядку і військової підготовки у війську, чого досягнути в той революційний час ніякої змоги не було; від Уряду тої творчої організованої праці, яка можлива лише в обставинах мирного часу. Верховна Слідча при Директорії Комісія вже мала розглядати його справу, коли це до Києва наблизились большевики. Болбочана спішно перевезли до Галичини в Станиславів під догляд місцевої влади. Уряд З. О. У. Н. Р. зустрів його привітно, даючи йому до замешкання розкішні покої в готелі „Уніон“. Догляд місцевої влади значився лише на папері і то, як кажуть, для форми. Навіть в короткий час він був знесений, бо Генеральний Секретаріят мав запросити Болбочана на командуючого збручським фронтом. Про останнє Секретаріят довів до відома Директорії. Симон Васильович Петлюра прохав не призначати Болбочана на відповідальне становище до закінчення над ним слідства. Болбочан знову заатакував Директорію і Уряд безконечною низкою заяв, вимагаючи негайного закінчення слідства. У своїх заявах він допустився висловів, яких не можна було сподіватися почути від бувшого команданта армії: обізвав Петлюру маріонеткою, Осецького й Тютюника дурнями, про міністрів висловився ще гірше: „Подивіться, що з себе уявляють наші міністри. Як не кретин, то подлець“. Не діждавшись відповіді, він з дозволу Генерального Секретаріяту виїхав з своїми адютантами Письменним і Дзюбою на Україну до Запорізького корпусу. На Україні його заскочили большевики; Дзюба був забитий, Письменний ранений, одному йому пощастило повернутися цілому.

На голову Симона Васильовича Петлюри, як на того Макара Шишки, сипалися нещастя за нещастями: незгода між членами Директорії, повстання Саломинського, повстання Оскілка, поразки на фронтах, і до всього цього контррозвідка донесла зі Станиславова про тісні звязки Болбочана з хліборобами, які обмірковували справи про зформування кабінету з людей достойних, авторитетних та досвідчених, про призначення на військові командні посади старшин, що придбали собі добре імя у світовій війні і про усунення з Уряду с.-р. і с.-д., якими були або люди недотепні до творчої праці або зовсім неуки.

Генеральний Секретаріят, співчуваючи Болбочану, рішучо вимагав від Уряду призначення суду або звільнення Болбочана зпід арешту. У відповідь Петлюра делегував до Станиславова с.д. Няньчура, який прохав Секретаріят про видачу Болбочана. Секретаріят в цьому Петлюрі категорично відмовив.

Треба було щось робити, бо Болбочан сидів у печінках кожного з міністрів. Загроза від Болбочана збільшувалась і збоку Запоріжців, у яких він користувався довірям і симпатіями. Нарешті Уряд знайшов вихід з такої тяжкої для нього ситуації: для Болбочана вигадали командировку до Італії для зформування резерви з полонених Українців. На далекому півострові він не був страшний для Уряду.

На запрошення Петлюри Болбочан приїхав в його Ставку на ст. Чорний Острів. Зустрінули його мило, як дорогого гостя; з Головним Отаманом по братерськи обнялися і, навіть, поцілувалися. Зі Ставки Болбочан вирушив до Проскурова, як він казав, попрощатися з вояками рідного йому Запорізького корпусу. У Проскурові, в Московському готелі, зібралися представники корпусу вітати улюбленого товариша по зброї. Випили по чарці, по другій, згадали минулі події, поплакали... Полковник Болдірів в імени старшин подарував йому цінного бравнінга, сказавши:

— Цей бравнінг вас ніколи не зрадить.

Випили ще по чарці і далі старшини запросили його залишитися при корпусі. Болбочан легко на це пристав. Державний корпусний інспектор Гавришко взявся оформити це самочинне призначення.

Авантюра Болбочана нагнала на Уряд такого холоду, що у Ставці не знали, як бути. Чекали від Болбочана репресій. Петлюра доручив Дорошенківському полку негайно заарештувати Болбочана. Його заарештували без жадного опору Запоріжців і привезли на Чорний Острів. 12. червня 1919 р. відбувся над ним воєнно-польовий суд який виніс йому смертний присуд. Петлюра відмовився ствердити цей присуд; ствердив його Наказний Отаман Осецький. Постанову суду прочитали Болбочану тогож дня, але виконали його пізніш, в ніч з 28. на 29. червня, давши йому час пережити болючі страждання в постійному напруженні нервів і настирливих думок про смерть. За цей короткий час він зблід, згорбився і змарнів; нарешті втратив ясність мислення і логічність розмови. Сторожа винесли вражіння, що в останні дні він був божевільний. Його улюблений пес, що не розлучувався з ним до останнього менту, ніби відчував небезпеку для свого господаря і під ранок вив, як той голодний вовк. 28. червня командантська сотня отримала наказ виконати вирок над Болбочаном О 11. год. вночі сотня вишикувалася перед вагоном, у якому містився заарештований; подали команду „позір“, з вагону виїшов Болбочан. Був він з обличча жовтий, замислений. У руках декого зі сотні миготіли ліх-

Старшини Запорізького Корпусу от. Болбочана.

тарні. Знов подали команду „праворуч, кроком руш“.

По дорозі отаман поховзнувся і впав. Піднявся й заплакав. Плакав, як дорослі люди: нишком, без слів, коротким речитативом. Могила була викопана з пів кілометра від ст. Балин, на якій в той час перебував Штаб Дієвої Армії, на полі, недалеко від залізниці. Отамана попросили стати край могили.

Стріл...

Болбочан упав і схопився рукою за будяк, силкувався стати на ноги...

Добили...

Все замовкло. І мовчала чарівна подільська ніч. Тільки туман недалеко в лощині простер молитовно до самого неба свої блакитні ризи і турчів поблизу потічок.

Від Видавництва „Червона Калина“

Співробітників нашого Видавництва прохаємо надсилати матеріали до Календаря-Альманаха „Червоної Калини“ на черговий рік найдалше до кінця березня ц. р. Спомини, оповідання, статті не можуть бути довші як 6—10 сторін друку формату нашого Календаря-Альманаха. Задля технічних та цензурних причин редакція мусить заздалегідь приготувати та віддати до друку надіслані рукописи, тому не в пору надіслані матеріали не будуть поміщені.

Редакція Календаря-Альманаха „Червоної Калини“

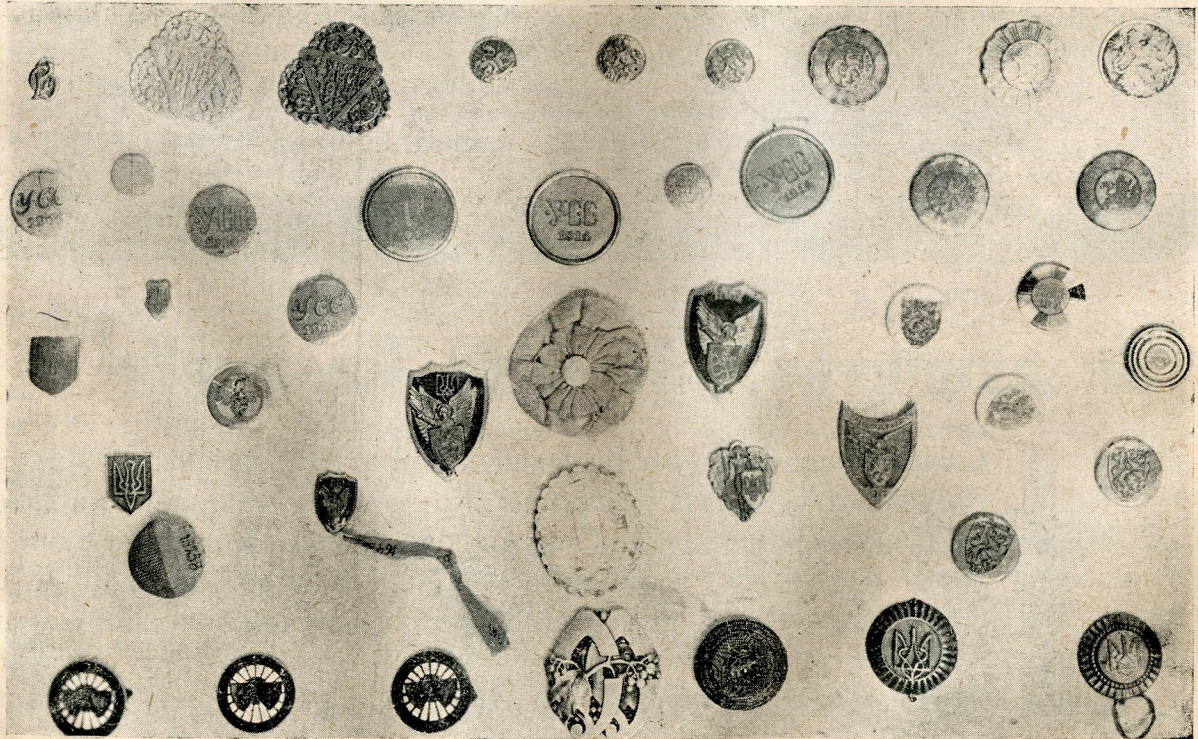
З великого часу

Написав Др. Яр. Пастернак

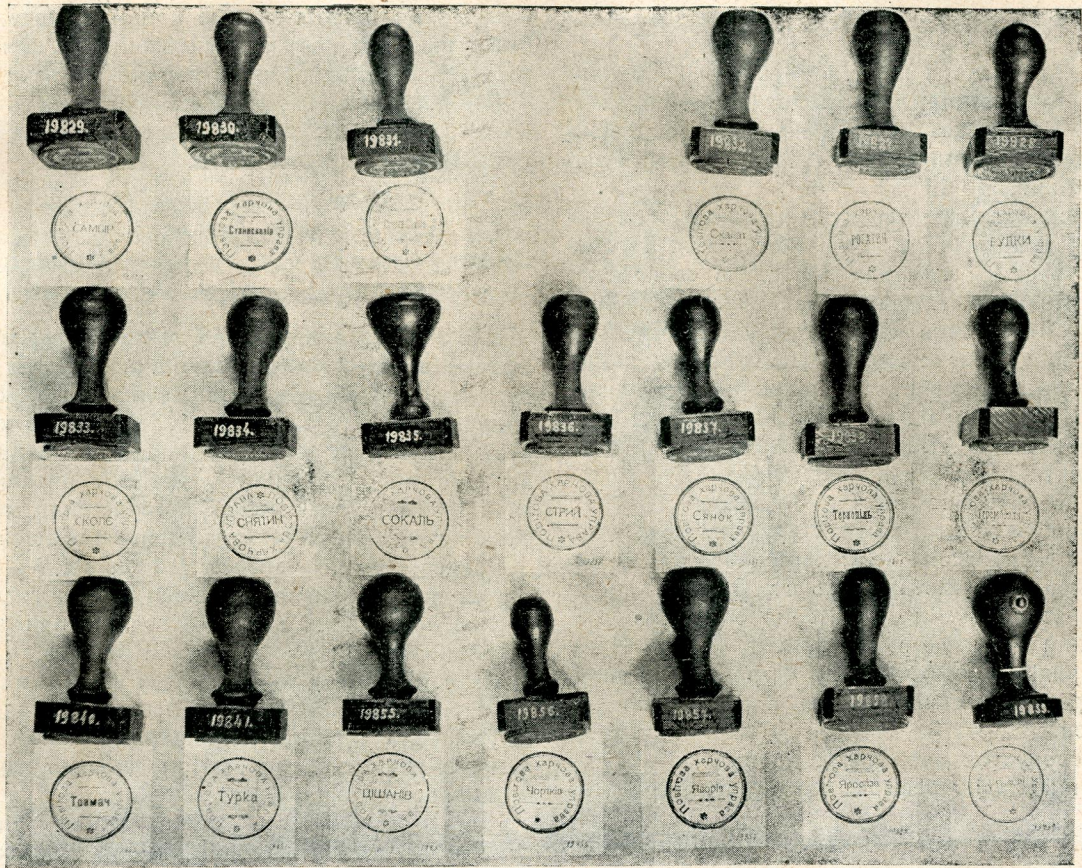
Тривале закріплення пам'яті наших великих змагань та створення конченої історичної традиції може статися лиш двома дорогами, а саме: видаванням історичних споминів та збиранням воєнних памяток. Треба признати, що бувші члени У.С.С., С.С., У.Г.А. та Дієвої Армії У.Н.Р. вже давно це зрозуміли. Ще в 1921 році стала „Червона Калина“ видавати свою історичну бібліотеку, а за її-ж почином заложено в 1925 році в Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові (вул. Чарнецького 24) відділ воєнних памяток, що має за ціль створити по змозі повний і живий образ колишніх змагань у всіх їх проявах на фронті, в етапі та запіллю.

Відділ цей збирає однострої, відзнаки, медалі, різні ужиткові предмети, памятки воєнного мистецтва (малярки, рисунки, різби, фотографії), ситуаційні шкідці,

канцелярійні книги, печатки, акти, оповістки та всякого роду особисті документи. Кожна річ повинна мати свою метрику, себто записку про її походження, ціль, та час зроблення чи вживання, бо часто сам собою незамітний предмет стає саме через таку метрику важною історичною памятою чи документом. Без такого пояснення стає прим. і найліпша фотографія вповні безвартісною, а кожна інша памятка мертвим, нічо не кажучим предметом. Таких цікавих памяток, нерідко великої історичної вартости, є ще досить у наших бувших старшин та стрільців, головно членів вищих команд, що мали крашу змогу переховати їх. Найліпшим доказом на це твердження є залучені знімки стрілецьких відзнак та печаток, скомплетованих у збірках Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Збірка стрілецьких відзнак в Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Збірка печаток повіт. харчевих управ в Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Нарис історії XIV. Бригади

Написав *пор. Карло Аріо*

(Продовження)

Команда і залога м. Винниці

Винниця, повітове місто, лежить при залізничім шляху Жмеринка-Козятин, 45 км. віддалене від Жмеринки. Довкола Винниці гарні хутори, через місто перепливає ріка Бог. На західнім краю міста залізнична стація; від неї тягнеться через ціле місто широка, гарна, великими деревами висаджена вулиця (Миколаївський проспект), якою йде трамвай. Місто прикрашують: великий Собор, театр, «Народній Дім» шкільні будинки і інші урядові будівлі, як суд, городська дума, шпитал і, як в кожнім більшім місті на Україні, великі тюрми та подібні до них касарні.

Місто повне садів і гарних віль. Є і парк з літнім театром. Населення мішане. Жиди, Поляки і Москалі творять більшість. Українці стоять чисельно на третім місці.

Час прожитий у Винниці, як під оглядом праці в команді міста так і поза нею, у відношенні до кругів суспільности, до котрих я близче, чи дальше стояв, лишається мені довго незабутим і одним з найкращих споминів в моім житті.

17. липня 1919 року перед полуднем покликали отамана Оробка до Кмди III-го Корпусу до м. Винниці, звідки він вернув з приказом, що 14 бригада, як покищо небоездатна, відходить як залога міста Винниці, а от. Оробко має обняти кмду міста. Потрібних до цього старшин і людей має взяти зі стану власної бригади. Бригада має перейти до кримських касарень, які творять один із комплексів касарень на північнім сході міста. Приміщення для штабу приготували кватирункові в місті. Будинок, де містилась дотеперішня, а зглядно провізорична кмда міста стояв при вулиці Братський Переулок, бічній Миколаївського проспекту, напроти Собору. До цього часу командантом був якийсь сотник з I. Корпусу, його заступником був петлюрівський сотник Василь Хуртиний. Команда займала кілька кімнат уряджених на канцелярії. Повно крутилося тут діловодів, щось писалось, робилося. На дворі в передпокою і по канцеляріях було повно цивільних людей всяких кляс і виглядів. Всі на щось чекали, одні менше, другі більше нетерпеливо. Були і заплакані жінки. В однім куті стояли якісь арештовані. Визнатись в тім хаосі

було трудно. Перенимати від цієї дотеперішньої комди не було що. Вони здається ледви самі визнавзлися у тім всім.

От. Оробко приказав в першій мірі кватирунковим знайти нове приміщення для комди і то в середині міста, як не на Миколаївськiм проспекті, то десь близько нього. Будинок повинен бути досить великий і відповідно удержаний.

В міжчасі покликав вже передтим призначених старшин, які мали працювати в комді міста, щоб обговорити дальше ведення команди міста. На свого адюгтанта призначив мене. Агенди начальника штабу бригади провадив через весь час побуту у Винниці пор. Володимир Слюзэр. Рішено зорганізувати апарат комди міста цілком незалежно від дотеперішньої провізсричної комди. Значить: зачати від початку, на ново. І це було одиноким лише можливе. Бо ліпше зачати нове, як зіпсуте поправляти і дальше провадити.

Зорганізовано такі відділи:

1) Військовий реферат і адюгтачтуру, які фактично творили один відділ, віддано мені, крім цього був я і заступником команданта міста, себто от. Оробка.

2) Кватируньковий відділ пор. Корниго Будний.

3) Політичний і цензурний відділ сот. Паліїв. Йому до помочи приділено сот. Василя Хуртиного з політичним рефератом для внутрішніх справ, а головню як інформатора.

4) Відділ перепусток пор. Кізюк Корнило.

5) Політичний відділ, реферат жандармерії сот. Лев Левицький.

6) Рєзвідчий відділ чет. Слобода, йому до помочи хор. Мельник.

7) Полевий суд був при команді міста.

Агенди лікаря при комді міста сповняв лікар бригади. Интендантура і ліквідатура були спільні. То були покищо начальники відділів, про їх працю поодиноким пізніше.

Відповідний будинок для комди міста найдено ще того самого дня пізно пополудні при вул. 19 февраля, бічній Миколаївського прсспекту, зараз коло центру. Четверта камяниця від проспекту, на розі був бувший банковий будинок, який кілька день пізніше був відданий Н.К.У.Г.А.

Будинок для комди міста стояв в городі 20—30 кроків від вулиці в глуб. Від вулиці гарний паркан. Дім був одноповерховий, з бальконом на вулицю і з бальконом на город, 10 кімнат, 4 малих на першiм поверсі, 4 великі і 2 малі на долині. За великими входовими дверми виски і великі сини. Перед домом від вулиці стсяло кілька великих дерев.

Кілька с олів і крісел було в домі, а решту потрібної обстанови випозичено ще того самого дня, а дещо перевезено з дотеперішньої комди міста. Слiдуочий день був призначений на урядження канцелярiй і на скінчення всяких потрібних приготовань. Третього дня, себто 19 серпня мало зачатись фактичне урядування. Дня 18 серпня урядовано і то лише коротко і частинно в новім складі на давнім місці. Тогож самого дня вечером запечатано цей дім і вивішено оповіщення, де находиться нова комда і коли її урядові години.

Також подано до газет, які виходили під той час у Винниці («Шляхи» і інш.) приказ менш-більш того змісту: Згідно з наказом Н.К.У.Г.А. обнимаю команду міста Винниці і околиці, також як командант 14 бригади сповнятиму функції команданта залоги міста. Ззиваю всіх мешканців міста і околиці до порядку, спокою, до довіря до команди, ззиваю кожного жителя до своєї

мирної праці і підчинення усім законам, приказам і вказівкам, які видаватиме команда міста. Всяке протиділення, або вороже відношення до команди і її заряджень буде найостріше каране.

Ззиваю врешті всіх мешканців міста і усіх урядовців до співпраці, щоб якнайскорше привернути лад, спокій і нормальний вигляд міста.

Дата:

Підписи :

Оробко, отаман (в. р.)
командант міста

Карло Аріо, пор. (в. р.)
військ. реф.

Цей приказ видруковано також як афіш і порозліплювано в місті. Низче, під підписами був поданий адрес комди міста і урядові години. Тогож самого дня видруковано в часописях оголошення, в котрім пошукувано для комди міста помічні жіночі сили, які малиби виразне письмо, уміли бездоганно писати по українськи і бажані були також помічні сили, які вмілиб писати на машині. На другий день зачалася праця.

Урядові години зпочатку були від 9—12, і від 3 до 5 год. по пол. Пізніше змінено урядові години на одноразове урядування від 9—3 год. по пол. відповідно до загально прийнятого на Україні звичаю.

На домі і на брамі коло муру вивішено синьожовтий прапор, таблицю з назвою установи і урядових годин.

Такі самі таблиці вивішено на важніших місцях в місті для орієнтації. При дверях стояв портієр, мліціонер і жандарм.

При входовій брамі стояла стійка день і ніч. На долині цьогож дому в одній з малих кімнаток уряджено телефонічну осередню. Вона була получена з осереднею Н.К.У.Г.А., осереднею міста і залізниці, так що получения були на всі сторони зі всіми потрібними командами, урядами і зі всіми військовими і цивільними установами. При входових дверях до будинку сповняв через весь час урядування службу один підстаршина жандармерії. Його служба була: розділювати сторони, відповідно до їх бажань, по дотичних рефератах, уважати на лад і порядок, як також берегти порядок і чистоти в самім домі і довкола нього.

Служба при команді міста ділилася на внутрішню і зовнішню.

(Далі буде).

Матеріали і Документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

2. Звіт Повітового Комісаря з Бучача.

До Української Національної Ради у Львові.

Долучуючи під А/протокол зі Зборів делегатів бучачького повіту повідомляю про свій вибір на становище повітового комісаря У. Н. Р. і прошу затвердити повищий вибір.

Рівночасно повідомляю, що дня 2 листопада ц. р. перебрано в заряд тимчасового українського повітового комітету ц. к. староство в Бучачі. покищо полишено урядовців староства в урядуванні під мою контролею. Дня 3 листопада ц. р. перебрав вище згаданий комітет тутешню раду повітову; маршалка повітової ради Вольгнера і двох Поляків, люстратора Левартовского і

секретаря Рудніцького усунено, решту урядовців по-лішено до часу повної ліквідації виділу і повітової ради. Далше розтягнуто контролю над податковим урядом, поштою, перебрано експозитуру рільничу від майора Вольгнера. Дня 4 листопада відібрали ми управу міста Бучача з рук правительственного комісаря і передали в руки Українця Кліма Рогозінського. Апровізацію наладжено і почавши від вчорашнього дня функціонує вона бездоганно. Апровізацією займється урядовець староства Матитчак. Під строгим доглядом моїм та міського комісаря зорганізовано міліцію і заведено в місті взірцевий порядок. В інших містечках повіту, як в Монастириськах і в Язлівці адміністраційна влада перейшла

в руки місцевих українських комітетів. За малим винятком у всіх селах повіту усунено старих вїтїв і радних, а на їх місце повибирано місцевих комісарів і місцеві комітети. В повіті панує взірцевий спокій Селяни латинники йдуть солідарно з українськими селянами, а навіть два чисто мазурські села, як Подзамечек і Дуліби, вислали своїх делегатів на наш повітові збори і брали участь у виборах повітового

комісаря У. Н. Р. Запасів живности в повіті доволі; цукру і нафти вистарчить на один місяць, зате брак сірників та вугля. Населення жидівське відніється до української влади лояльно. Жду дальших розпорядків і повідомлення, чи і коли і звідкіля можна надятися на приїдл дня нашого повіту с рників, вугля та цукру.

Бучач, дня 8 листопада 1918 року.

Повітовий Комісар Української Нац. Ради — Др. Бощорків, вр.

3. Звіт кур'єра з Бережан Др. Михайла Західного.

Дня 4 листопада ц. р. занято Бережани при помочи узброєних людей з найблизчих сіл (як Лапшин, Лісники, Мечищів і ін.) та військового вділу під проводом поручника Олексина. Головним начальником всіх уоружених сил був Др. Ярошевич. Повітовим комісарем вибрано рад. суду Івана Масляка, його заступником д-р Західного. Міським комісарем установлено проф. Насельського. З бувшого староства вступив до повітового комісаріату лиш д-р Джулинський. Жандармерію в повіті розоружено та заступлено цивільною стежою. Приступлено до реорганізації і цю справу поручено бувш. ротмістрові Німцеці, причім поставлено засаду, що до жандармерії можна приймати лиш Укра-

їнців. Вп. оваджено вільне мливо та видано приказ до заряду дїбр гр. Потоцького, щоби по знижених, комісаріатом установлених цінах, видавав населенню дрова на опал та будівлю. Всі уряди державні, автономні і повітові занято. В суді заявили урядовці Поляки, що не підчиняться Українській Національній Раді і згустили службу. Президентом суду установлено рад. двору Каратницького. На почті повнять службу урядовці в давнім складі з тим, що до телеграфу і телефону покликано українські сили. Начальником податкового уряду є Українець рад. Буско. В старостві перенято 100.000 К. а в господарській та рільничій експозитурі 104 тисяч К., Управу будівельної експозитури переняв о.

З історії Черноморського Кінного Дивізіону. Ліквідують бунт. — Мал. М. Перфецький.

Дубицький, а рільничої Іван Петрицький. На місці шкільного окружного інспектора Райхерта призначено шкільним інспектором о. проф. Ардана. Польську гімназію перемінено на українську, назначуючи тимчасовим директором проф. Гусака. Учительський семінар українізовано і назначено тимчасовим директором проф. Єлюка. На двірці давніша служба зложила приречення на руки військового стар-

ційного команданта пор. Козловського, під якого наглядом дальше працює. Телефонічну службу на залізничій стації повнить телефоніст Українець. До прибічної ради повітового комісаріату увійшли: пп. був. посол Тимко Старух, рад. двору Каратницький, д-р Ковшевич, проф. Єлюк, проф. о. Дубицький, проф. о. Осадца, управ. школи Іван Петрицький, господар з Лапшина Глушко і начальник військової управи. Начальну військову команду в повіті та місті обняв штабовий лікар д-р Ковшевич. Повітовим командантом вибрано сот. Вігуса, а командантом міста пор. Марцюха. По селах заряджено частинну мобілізацію. В повіті спокій.

Міським комісарем для містечка Козови вибрано нотаря Українця Володимира Лібмана, який як поручник має рівночасно військову команду. На 10 ц. м. визначено по всіх громадах повіту вибори громадських комісарів на основі загального і рівного права голосування. В тім самім дні виберуть громади по одному відпоручникові для переведення виборів на повітового комісаря та його заступника в Бережанах. Старші Поляки заявляють свою лояльність, молодші зпершу зорганізували військову частину, але з огляду на поважну військову силу в повіті занехали оружною обороною. Жиди в повіті держаться строгої неутральности.

(Далі буде).

Списане у Львові дня 9. листопада 1918.

Др. Михайло Західний, в. р.

Рецензії і замітки

Др. Ст. Шухевич: „Гіркий то сміх“

Воєнні оповідання. В-во «Новий Час» 1930 р.

Книжка воєнних оповідань Д-ра Ст. Шухевича стала для нас правдивою милою несподіванкою. Автор, який вже у своїх «Споминах», виданих В-вом «Червона Калина», виказав чималий талант мемуариста, представився тут, головню в кількох оповіданнях: «Кіточка», «Бідолаха», «Також щастя», також як письменник з літературним хистом і психологічним наставленням. Безумовно більша частина оповідань належить тут всетаки до ділянки описових споминів без внутрішніх конфліктів і розв'язань, таких як бачимо нпр. у вище згаданих оповіданнях. Зате всі вони вражають нас знаменитим обсерваційним хистом і вмістю простими, невишуканими засобами представити грозу і трагізм війни. Велику переконуючу силу дають цим картинам безпосередність і ширість, з якими автор їх описує. У оповіданнях Шухевича відчувається не фантазія, а дійсне пережиття і тому так сильно відбивають ці воєнні картини від картин деяких наших молодших письменників, які цілими сторінками уриваних речень, окликів і страшних слів, які нікого не страшають, не в силі викликати у нас і десятої частини того почуття дійсности, яке викликає у нас Ст. Шухевич кількома простими словами опису, влучно підхопленим спостереженням, або добре переведеним коротким, природним діяльгом.

Збірка творить одну цілість, яка дає нам безпосередний, непідроблений малюнок воєнних настроїв за Австрії, та воєнної дійсности на російським та італійським фронтах. Таких споминів-оповідань, але також з українських недавніх змагань слід нам мати якнайбільше.

В. С. Л.

НА МАРГІНЕСІ СПОМИНІВ Д-Р С. ШУХЕВИЧА.

Безперечно, що спомини ці є незвичайно інтересні, тільки годі в них докладно відрізнити, що автор бачив сам, а що чув від посторонніх осіб, тому позволю собі деякі дрібниці вяснити і справити.

В другій частині на сторінці 13. наводиться як примір сотника Петра Газдайку (не Газдайко а Газдайка), що не зважаючи на незагоєні рани повнив фронтову службу. Правдою є, що він був (служили ми разом 3 роки на італійському фронті) на всі боки погаратаний, але був зовсім вигоений і вповні здібний до фронтової служби, без якої не міг як вояк жити.

Щож до сотника Заліпського (ст. 31. П. т.), то дістав він постріл з кріса в лідь, коли в Ляшках нагладяв за наступом. Сам навіть прийшов до мене на відсильну в Борщовичах і в полудне відіхав звичайним потягом до Золочева. Навіть не треба було змінювати йому перевязки, яку наклали йому на першій допомі. Тож представлений образ тяжко раненого в обі руки, до того шрапнелем — ніпричому. Уже в серпні того самого року бачив я його вигоєного в Житомирі з малою анкильозою ліктового сугтаву.

В тому ж самому томі кажеється: „ми зі сотником Луцьким призадумувалися тоді над тим, пощо держала Окружна Команда в Золочеві, в запіллю цілу пробоеву сотню“. — Адаже обом було відоме підготовуване повстання зимою в Золочеві, яке завчасу ви-

крите, закінчилося засудами на часть заговірників. Тож зовсім було оправданим держання певної залогі в місті. Слід би було додати, що та сама Окружна Команда всіх дезертирів з 4. бригади (а було їх дві сотні) відставила негайно залізницею 4-тій бригаді на фронт. Значить була там не-аби-яка справність. — І хоча в богатях місцях говорить автор в своїх споминах про дезерцію, нігде не подає, як у нас з нею боролися. Мабуть тільки буками. як це подає про Калущ, а не одиноким раціональним, як це діялося в карному війську, — віддаванням до розпорядку полевого суду.

У втраті Чортівської Скали треба винити не лише команду XI. курія, але і... стрільця телефоніста в команді 4. бригади, що спокійно храпів в часі свого джиру. — Не пояснив автор також такої аномальної появи, як це, що безпосередним командантом сотника Газдайки був поручник Метельський. Такий стан прецінь автор застав був у бригаді, як обняв команду 4. бригади.

В частині третій ст. 28. здається мені, що автор трохи перебільшив, обговорюючи справу відзначень. Каже: „до їзди (по відзнаки) замовився четар проф. Іван Боберський. Він прирік, що сам особисто привезе відзначення... Відлетів проф. Іван Боберський до Відня по відзнаки „для хоробрих борців“ та залишився у Відні так само, як усі його попередники“.

Проф. Боберський міг відлетіти хіба тільки до Берліна. Адаже на 28. стор. пише, що до Камянца прилітали німецькі літаки, а не австрійські.

Я позволив собі заінтерпелювати професора Боберського листом, як там було з тим літанням та з відзнаками. —

На мій запит відповів проф. Боберський в листі до мене з дня 28. X. 1929., де між іншим пише:

„Замітки п. д-р Стефана Шухевича могу доповнити в цей спосіб, що я виїхав до Берліна в р. 1919. лише в тій цілі, щоби закупити неосальварсан для хорих на тиф. Цей лік вислав я літаком при допомі лікаря д-р Холодного, який вислухав моєї просьби в імени армії і посилку мимо небезпеки зі сторони держави полагодив. Більше я не мав ніяких доручень. Але тому, що у Відні застав я президента Петрушевича, який прибув уже до Відня з Камянца Подільського, я не мав причини їхати до Камянца, бо навіть ледви, чи бувби я туди дістався. На котрійсь границі булиби мене задержали, як підозрілого, що за всяку ціну хочу дістатися на большевицький бік“.

І дійсно закид автора ніпричому тут, коли возьмемо ч. 16. 17, 18, „Українського Скитальця“ з 1921 р. Там на ст. 19. пишеться по відсвяткованню роковин 1. листопада: „Першим, що привіз вістки про дійсний стан річи в Камянци, був проф. Боберський“. Значить той дійсний стан вимагав того, щоби уряд вислав проф. Боберського до Берліна за неосальварсаном для хорих, а не за медалями і проф. Боберський виїжджав в дуже критичний час, коли у Відні стрінувся з д-р Петрушевичем. А вертати між нас? Роль наша була вже в чотирикутникові смерті. Вінже повнив службу при диктатурі, а не мав приділу в Начальній Команді. Вернув проте туди.

Ст. Гайдуток

**ПРИЄДНУЙТЕ
ПЕРЕДПЛАТНИКІВ**

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Продовження)

Купчанко, Корнель, сотник: Армейська група ген. Кравса в наступі на Київ. „Український Скиталець“, Ліберець, 1921, Ч. 8*).

Купчинський, Роман: Під Львів (Спомин). „Заграва“, Львів, 1923, Ч. 15**).

К(ушнірчук), К(ирило): Мої спогади про перші дні повстання. „Стрілецька Думка“. Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

Відноситься до приготування повстання С.С. проти гетьмана в Білій Церкві.

Куш, В., генерал: За визволення. (Реферат на день 10-ої річниці відродження Армії Української Народньої Республіки). „Табор“. Военно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 3, стор. 23—28.

Куш, П.: Два блиски. Календар „Червоної Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 105—107.

Про заняття Києва дня 1. IX. 1919 р.

К-юк, Роман, четар: Група от. Ляєра. „Український Скиталець“. Ліберець, 1921, Ч. 4—5.

Л. Л.: Спогади про події під Крутами. „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1926, Кн. IV, стор. 309-313.

Л. Я.: З листопадових переживань. (Уривок споминів з 1918/19 рр.). Календар „Червоної Калини“ на 1927 р. Львів, 1926, стор. 50—54.

Лазурко, Омелян, чет. фарм.: Дещо із санітарних відносин УГА. (Спомини). „Український Скиталець“. Відень, 1923, Ч. 27, стор. 31—36; — Ч. 28, стор. 19—23; — Ч. 29, стор. 22—25; — Ч. 31-32, стор. 26—29; — Ч. 34, стор. 19—22; — Ч. 35, стор. 21 до 27; Ч. 36, стор. 12—16.

Лев, М.: На передодні. (Спомин). „Український Скиталець“. Ліберець, 1920, Ч. 1—2.

Відноситься до приготування перевороту у Львові в падолісті 1918 р.

Левицький, Дмитро, Др.: Перед вибухом (Спомин з 1918 р.). „Український Національний Календар“ на 1928 р. Перемишль, 1927, стор. (Календар непагінований).

Спомини з підготування повстання проти гетьмана Скоропадського.

Левицький, Модест: Gloria victis. (З недавньої минувшини). „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1925, Кн. IV, стор. 306—317; — Кн. V., стор. 2—11.

Три епізоди з повстання проти гетьмана і війни з більшовиками.

Левченко, Микола: Оповідання селян за часи громадянської війни на Україні. „Етнографічний Збірник“ (Української Академії Наук). Київ, 1926, Кн. 2, стор. 68—75.

Лепкий) Б(огдан): Одна з українських містерій. Календар „Червоної Калини“ на 1927, Львів, 1926, стор. 76—78.

*) Ця стаття перепечатана в Календарі „Червоної Калини“ з 1923 р. на стор. 108—117.

**) Цей спомин перепечатаний в Календарі „Червоної Калини“ на 1925 р., стор. 33—36.

Порушене питання, що сталося з дивізією синезупанців, що відійшла з Веждяру за часів гетьмана на Україну, під командою от. Яворського.

Лулу: Десятиліття переходу Збруча. (Спомин). Календар „Червоної Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 76—81.

Ляхович, Е.: Львів, листопад 1918. Наступ. „Свобода“, Нью-Джерзі (З. Д. П. Ам.), 1928, Ч. 255.

Любенко, О.: Терновим шляхом. „Табор“. Военно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 3, стор. 39-43.

Коротка історія творення Української (Наддніпрянської) Армії.

М. П.: Житомир-Коростень. (Із воєнних записків). „Український Скиталець“. Йозефів, 1922, Ч. 16, стор. 12—13; — Ч. 17, стор. 12—14; — Ч. 18, стор. 1—5.

Макарушка, Любомир, Др.: Маланка 1919 р. під Львовом. (Спомин з одної битви). Календар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 132—139.

Макарушка, Любомир, Др.: Останній день. „Новий Час“. Львів, 1927, Ч. 44.

Причинки до історії боїв з Поляками при кінці червня 1919 р. на лінії Брикюнь-Ферліїв-Руда.

Макарушка, Любомир, Др.: Як то було на Україні. (На маргінесі процесу Шварцбарта). „Український Голос“. Вінніпег (Канада), 1928, Ч. 1.

Максимович, К.: „Історія“ К.П.З.У. в національному освітленні М. Левицького. „Наша Правда“. Львів, 1928, Ч. 1/2, стор. 66—79.

Дещо про комуністичні організації в УГА. в 1918/19 рр.

Маніловський: Жмеринські залізничники в боротьбі за Жовтень. „Вісти“. Харків, 1927, Ч. 253.

Маруценко-Богданівський, А., підполковник: З пережитого. „Табор“. Военно-літературний журнал. (Каліш), 1928, Ч. 6, стор. 63—65.

Опис розброєння частин ворожих Центральної Раді, в жовтні 1917 р. в Броварах на Чернигівщині.

Маруценко-Богданівський, А., підполковник: Штурм арсеналу. (Шкіци з пережитих рефлексів) „Табор“. Военно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 5, стор. 20—22.

(Матчак), (Михайло): Дні перед повстанням минулого року. „Стрілецька Думка“, Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

М. Т.: Холм і Холмщина на переломі. (Спомин зперед десяти літ). „Український Прапор“, Берлін, 1928, Ч. 17/19.

Микитей, Гриць: Память приятеля українського народу. „Рада“, Львів, 1928, Ч. 91—97.

Про діяльність болгарського посла в Києві, проф. Шимманова за часів гетьмана Скоропадського і Директорії.

Михайленко, Іван: Печеніжинська оборона в 1919 р. Календар „Червоної Калини“ на 1927 р. Львів, 1926, стор. 101—103.

Михайлів, Володимир, четар: Сальцьо Ротенберг. „Український Скиталець“. Йозефів, 1922, Ч. 12, стор. 6—7. Деякі епізоди з боротьби У.Г.А. проти більшовиків 1919 р.

(Далі буде)

З видавничої діяльності „Червоної Калини“

II.

I.

Вийшли з друку:

Масарик „Світова революція“ I. том.

Друкуються:

Ген. Петрів „Спомини“ III. том.

Масарик „Світова Революція II. том.

Микола Галаган „Спомини“

Г. Кох „Договір з Денкіном“

М. Мельник „На чорній дорозі“, збірка опов.

В приготуванні до друку:

Ген. Петрів „Спомини“ IV том.

В „Червоній Калині“ можна набути

гарно оправлені картини кисти наших ви-
значних малярів, яких репродукції містимо на
сторінках „Літопису“.

А. Перфецького „Ліквідують бунт“ аквареля 18×27
цм. Ціна 50 зол.

А. Перфецького „Наскок на Деміївку“ аквареля
18×27 цм. Ціна 50 зл.

І. Іванець „Відхід на Одесу“ рисунок 15×24 (ре-
продукція в „Літописі“ Ч. 1. за 1930 р. ст. 4). Ціна
18 зл.

І. Іванець „На Одесу“ рисунок 17×20, (репро-
дукція в „Літописі“ Ч. 2. за 1930 р. ст. 3). Ціна
18 зл.

Купимо М. Лозинського „Галичина в 1918—1919 рр.“
„Адміністрація Літопису“

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 3. / Березень 1930.

*

З М І С Т

	Стор.		Стор.
Емігрантам		Отаманщина	
Олесь Бабій	2	Михайло Серета полк. Армії У.НР.	15
Стрілецькі Громади в Америці		З великого часу	
Лев Яєнчук	3	Др. Яр. Пастернак	18
Повстанчий відділ брацлавського повіту		Нарис історії XIV бригади У.Г.А.	
Василь Бачинський, б. сот. У.Г.А.	5	(Продовження) Пор. Аріо	19
Осінь 1918 р. на Харківщині		Матеріяли і документи	
(Причинки до історії визвольної боротьби — Р.С.	7	Перші дні листопада в Східній Галичині	20
Квартира у Хайки		Рецензії і замітки	22
(Воен. спом.) Ірина Шмігельська-Климкевичева	10	Бібліографія	
З діяльності філії Тов. Охорони Воєнних Мо- гил в Чорткові	11	Спис жерел до історії української визвольної вій- ни 1914—1921 р. Продовження — А. К.	23
Слідом санітарної служби в 4 золоч. бригаді			
Ст Гайдучок, б. саніт. пор. У.Г.А.	12		

Редагують: Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький

Друкарня ОО. Василян у Жовтві

Відповідальний редактор: Петро Пасіка

Основуйте молочарські кооперативи тільки під проводом одинокої факхової централі

„МАСЛОСОЮЗ“

бо таким чином будете мати запоруку їх гарного розвитку. Всяких порад при основанню кооп. молочарень і технічну поміч уділяємо безплатно /Машини і молочарське приладдя продаємо на догідних услівях, під гарантією найсолідніше.

По інформації звертатися під адресу:

„МАСЛОСОЮЗ“ — Львів, Костюшка 1а.

і до всіх його відділів в краю.

Телеф. 43-86, 39-66 і 81-04.

ЗБУВАЙТЕ ВСЕ МАСЛО ТІЛЬКИ ЧЕРЕЗ „МАСЛОСОЮЗ“.

Е. Секундар Загального Шпиталю у Львові
Др. **ВАСИЛЬ КАШУБИНСЬКИЙ**
спеціаліст хоріб внутрішних і діточих

від години 9—11 перед пол. і від години 3—5 по пол.
ординує у Львові, вул. Грунвальдська (бічна Садівницької) ч. 11а.
Телефон ч. 83-47.

УКРАЇНСЬКІ ХЛІБОРОБИ: Читайте часописи та книжки Видавництва Краєвого Господарського Товариства „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“:

одинокий господарський двотижневик „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,
одинокий пасічний місячник „УКРАЇНСЬКИЙ ПАСІЧНИК“,
місячник „СТІННИЙ ЧАСОПИС СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“,
Та ГОСПОДАРСЬКІ КНИЖКИ з бібліотеки Товариства.

Тямте, що лише дорогою науки поліпшите свою господарку та збільшите дохід з неї. Тямте та кож на це, що весь гріш. який Ви видали на книжки та часописи „Сільського Господаря“ іде на Вашу організацію і сільсько господарську освіту народу.

Дентист **ЯКІВ НАСС**

Львів, вулиця Сикстуська ч. 17. П. пов.

Скріплювання хитаючихся зубів, пльомбування й винищення зубів без болю. Штучні зуби в кавчуку і золоті після найновішої системи. Пацієнтів з провінції полагоджується в найкоротшому часі. П. Т. Урядовцям і студентам значна знижка. Полекші в сплатах. Тел 65-73.

„ВІДРОДЖЕННЯ“

(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган Укр. Протиальк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць.

Адреса: Львів, Гродзіцких 4. Ш.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3, а для нечленів зл. 3-60 річно. Для заграниці 1 дол. ам.

ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ 1917-1923 рр.

в чотирох томах; монументальний твір проф. Дмитра Дорошенка, б. мін. зак. справ.

Друкується і незадовго появиться в розпродажі II-ий том п. з.

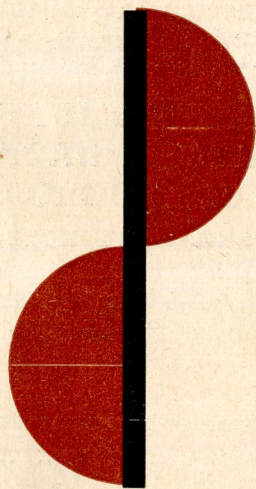
УКРАЇНСЬКА ГЕТЬМАНСЬКА ДЕРЖАВА 1918 р.

Обгортка артиста маляра Р. Лісовського. Книга обійматиме 32-35 аркушів друку т. е. 510-560 сторін великого формату. Ціна книги 2-25 ам. дол., в Америці 4 ам. дол.

Замовляти у видавців на адресу: Др. Осип Цюпка, повіт. суддя, Новий Богумін, ЧСР.

Накладом „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ вже вийшла з друку
I-ша Частина Споминів президента Чехослов. Республіки

Т. Г. МАСАРИКА
„СВІТОВА РЕВОЛЮЦІЯ“

Це один
з найкращих і найцінніших
творів сучасної світової
мемуаристики.

Переклав
інж. Микола Саєвич
з другого зміненого чеського
видання, яке знаходиться саме
в друку.

Спомини Т. Г. Масарика
переложені вже на всі європей-
ські мови, а оригінальний че-
ський 70.000-ий наклад першого
видання вичерпаний до остан-
нього примірника.

У Споминах Масарика
присвячується досить місця
відносинам на Україні, україн-
ському питанні та українській
відродженій державі у ці бур-
хливі часи світової війни.

Спомини Масарика
являються одним з найцінніших
сучасних творів — являються
заразом цінним вкладом вели-
кого чужинця і до скарбниці
української повоєнної
мемуаристики.

Ціна I. Частини зол. 13·50, для членів „Червоної Калини“ зол. 6·75.
В твердій полотняній оправі зол. 15·50, для членів зол. 8·75.

II. Частина друкується.